

KRZYSZTOFORY

Zeszyty Naukowe Muzeum Historycznego Miasta Krakowa

23

Muzeum Historyczne Miasta Krakowa
Kraków 2005

Kolegium Wydawnicze Muzeum Historycznego Miasta Krakowa /

Editorial Board of the Historical Museum of the City of Krakow:

Michał Niezabitowski (przewodniczący / President)

Elżbieta Firlet

Ewa Gaczoł

Grażyna Lichończak-Nurek

Wacław Passowicz

Stanisław Piwowarski

Jacek Salwiński

Maria Zientara

Krzysztofory. Zeszyty Naukowe Muzeum Historycznego Miasta Krakowa /

Krzysztofory. Scientific Bulletin of the Historical Museum of the City of Krakow

Redaktor / Editor:

Anna Biedrzycka

Współpraca redakcyjna / co-editor:

Monika Burzyńska

Projekt graficzny / Graphic Design:

Monika Wojtaszek-Dziadusz

Ilustracje / Illustrations:

Ł. Biały, J. Bober, A. Drozdowski, S. Dryja, J. Firlet, P. Guzik, H. Hermanowicz, I. Krieger,

J. Korzeniowski, R. Korzeniowski, B. Kostuch, J. Kozina, F. Mielczarek, F. Nowicki,

U. Oettingen, B. Ostafin, A. Piwowarczyk, W. Plewiński, B. Siklucka, M. Studnicki,

P. Tomczyk, E. Witecki, E. Zaitz

Konsultacja językowa streszczeń na język angielski / Language consultation of summaries into English:

Piotr Mierzwa

Skład, przygotowanie do druku / Typesetting:

„AKNET” Krzysztof Kogut, www.aknet.biz.pl

Druk / Printing:

DjaF

Wydawca / Publisher:

Muzeum Historyczne Miasta Krakowa / The Historical Museum of the City of Krakow

Rynek Główny 35

31-011 Kraków

tel. 012-619-23-00

www.mhk.pl

e-mail: dyrekcja@mhk.pl

© Copyright by Muzeum Historyczne Miasta Krakowa, 2005

ISSN 0137-3129

Działalność społeczno-polityczna Aleksandra Adelfmana (1859–1942)

Artykuł ma przypomnieć sylwetkę inżyniera Aleksandra Adelfmana, zasłużonego działacza społecznego, samorządowego, starszego Krakowskiej Kongregacji Kupieckiej, wieloletniego radnego miasta Krakowa oraz senatora II Rzeczypospolitej Polskiej z województwa krakowskiego. Poszczególne części artykułu przybliżają okres młodości i pracy zawodowej Adelfmana, jego aktywności społecznej i samorządowej w okresie krakowskim, a także działalności politycznej oraz parlamentarnej.

Pochodzenie, młodość, praca zawodowa

Aleksander Adelfman (Adelfmann) urodził się 17 sierpnia 1859 roku w Mikołajowie, w miejscowości położonej trzydzieści kilka kilometrów na południe od Lwowa, należącej do ówczesnego powiatu bóbreckiego. Był synem Jana oraz Adeli z Macielińskich. Ojciec Aleksandra był długoletnim urzędnikiem sądowym, pracował w wielu miejscowościach we wschodniej części Galicji, m.in. w Złoczowie, Mikołajowie, Lisku i Żurawnie. Następnie awansował na stanowisko radcy ck Sądu Powiatowego w Sokalu, później był ck radcą Sądu Obwodowego w Przemyślu¹.

Aleksander Adelfman ukończył szkołę ludową w Lisku, potem uczęszczał do gimnazjum realnego we Lwowie, następnie w Jarosławiu. Po ukończeniu szkoły średniej kontynuował naukę na Wydziale Chemii Technicznej ck Szkoły Politechnicznej we Lwowie. Jednocześnie w latach 1877–1878 był słuchaczem szkoły gorzelniczej w tym mieście.

Zwieńczeniem jego edukacji akademickiej było uzyskanie dyplomu inżyniera chemika, który otrzymał w 1879 roku na kk. Technische Hochschule in Wien (Politechnice Wiedeńskiej).

Po ukończeniu studiów pracował jako chemik w cukrowniach na terenie Cesarstwa Rosyjskiego, początkowo w 1880 roku w Mizoczu w dobrach Karwickich w guberni wołyńskiej, później w latach 1881–1884 w Czarnominie w dobrach Czarnomskich w guberni podolskiej, gdzie założył czytelnik ludową, a następnie w Ragozdzie w guberni charkowskiej.

Kolejny etap w jego karierze zawodowej stanowiło objęcie w 1886 roku kierownictwa rafinerii naftowej we Lwowie.

Podczas pobytu w tym mieście włączył się czynnie w miejscowe życie społeczne. Był współorganizatorem społecznego komitetu budowy pomnika wieszczki narodowej Adama Mickiewicza (1798–1855) we Lwowie. Warto wspomnieć, iż ów znany monument dłuta Antoniego Popiela (1865–1910) został uroczystie odsłonięty we Lwowie w 1905 roku.

Po stosunkowo krótkim okresie pracy w rafinerii lwowskiej, Adelfman opuścił stolicę Galicji i rozpoczął pracę w urzędach galicyjskiej administracji skarbowej. Początkowo pracował w Rzeszowie. W 1890 roku złożył w ck Krajowej Dyrekcji Skarbu we Lwowie egzamin na stanowisko samodzielnego inspektora gorzelniczego.

W 1891 roku otrzymał posadę inspektora gorzelnictwa w ck Powiatowej Dyrekcji Skarbu w Stanisławowie, a od 1898 roku był w niej inspektorem kontroli technicznej².

Mieszkając kilkanaście lat w Stanisławowie, dał się poznać jako aktywny społecznik. Był zaangażowany w działalność

¹ W starszych dokumentach i publikacjach dotyczących Aleksandra Adelfmana występuje nazwisko w formie Adelfmann, natomiast w nowych spotykamy częściej formę Adelfman. Ojciec Aleksandra najczęściej występuje jako Jan Adelfmann. Por. *Czy wiesz, kto to jest*, pod red. S. Łoży, Warszawa 1938, s. 6; E. Karnowska-Michalska, *Aleksander Adelfman*, [w:] *Słownik biograficzny katolicyzmu społecznego*, t. I, Warszawa 1991, s. 4–5; *Kto był kim w Drugiej Rzeczypospolitej*, pod red. nauk. J.M. Majchrowskiego, Warszawa 1994, s. 494; *Postowie i Senatorowie Rzeczypospolitej Polskiej. Słownik biograficzny*, t. I, oprac. M. Smogorzewska, Warszawa 1998, s. 42–43; *Corpus Studiosorum Universitatis Jagiellonicae 1850–1918 in saeculis XVIII–XX, tomus III: A–D*, pod red. J. Michalewicz, Kraków 1999, s. 11; „Szematyzm Królestwa Galicji i Lodomerii z Wielkim Księstwem Krakowskim za lata 1858–1880”.

² *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, t. I, Warszawa 1880, s. 760; t.VI, Warszawa 1885, s. 514; E. Karnowska-Michalska, op. cit., s. 4; „Szematyzm Królestwa Galicji i Lodomerii z Wielkim Księstwem Krakowskim na rok 1892”, s. 168; na 1894, s. 169; na 1895, s. 169, na 1896, s. 169; na 1897, s. 169, na 1898, s. 197; na 1899, s. 196; na 1900, s. 198, na 1901, s. 198, na 1902, s. 213; na 1903, s. 213; na 1904, s. 213, na 1905, s. 213; na 1906, s. 237; na 1907, s. 237; na 1908, s. 237.

tamtejszego oddziału Towarzystwa Politechnicznego, któremu szefował jako prezes. Sprawował także wysokie funkcje w dwóch innych stanisławowskich stowarzyszeniach: był wiceprezesem Towarzystwa Muzycznego, a także Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół”, propagującego wartości patriotyczne oraz krzewienie kultury fizycznej.

W 1908 roku Adelman po przejściu ciężkiej choroby odszedł ze służby w galicyjskiej administracji skarbowej. Wkrótce potem przeniósł się z najbliższą rodziną do Krakowa, gdzie jako prokurent objął kierownictwo firmy kupieckiej Tomasza Góreckiego, zajmującej się handlem wyrobami żelaznymi. Pracował w tej firmie, która miała siedzibę w Rynku Głównym 9, przez ponad 20 kolejnych lat³.

Działalność społeczna w okresie krakowskim

W Krakowie Adelman bardzo szybko włączył się w działalność społeczną. Swoją pasję związaną z techniką realizował działając w Krakowskim Towarzystwie Technicznym, którego celem było zjednoczenie środowiska polskich techników i inżynierów, rozwój techniki polskiej oraz propagowanie fachowej wiedzy technicznej. Od 1910 roku Adelman wchodził w skład Wydziału (Zarządu), jednocześnie był odpowiedzialny za bibliotekę organizacji. W 1912 roku objął funkcję wiceprezesa Wydziału Towarzystwa⁴.

23 listopada 1911 roku został wpisany w poczet członków Towarzystwa Strzeleckiego Krakowskiego, a od 29 czerwca 1919 roku wchodził w skład Rady Zawiadowczej tej organizacji, której tradycje sięgają czasów średniowiecza⁵. Ponadto uczestniczył w pracach Towarzystwa Miłośników Historii i Zabytków Krakowa, niezmiernie zasłużonego dla popularyzacji dziejów i kultury miasta.

Szczególne miejsce w jego biografii zajmuje pełna zaangażowania działalność w dwóch ważnych organizacjach zrzeszających kupców krakowskich, a mianowicie w Kra-

Aleksander Adelman

Aleksander Adelman 1859-1942, fot. wł. Krakowska Kongregacja Kupiecka

kowski Kongregacji Kupieckiej oraz Stowarzyszeniu Kupców i Młodzieży Handlowej w Krakowie.

Kongregacja Kupiecka stanowiła przez wieki najbardziej wpływową korporację kupców krakowskich. Historycy polscy, ze znakomitym badaczem przeszłości prof. Stanisławem Kutrzebą (1876–1946), przyjęli 1410 rok za datę powstania tej organizacji. Podstawowym zadaniem Kongregacji była obrona i popieranie interesów kupieckich. Na jej czele stali wybierani starsi. W okresie międzywojennym Kongregacja reprezentowała interesy prywatnych chrześcijańskich firm kupieckich, głównie o profilu rodzinnym, zrzeszała właścicieli dużych i średnich sklepów oraz lokali gastronomicznych. W latach 1918–1939 poszerzyła znacznie swój stan posiadania o oddziały terenowe, rozbudowując struktury organizacyjne oraz zwiększając liczbę członków. Ważnym zadaniem stojącym przed Kongregacją było opiniowanie i wywieranie wpływu na kształt ustaw gospodarczych, dotyczących spraw handlu i problemów środowisk kupieckich.

Druga ze wspomnianych organizacji to Stowarzyszenie Kupców i Młodzieży Handlowej w Krakowie, które powstało w 1895 roku ze Stowarzyszenia Młodzieży Handlowej. Warto przypomnieć, iż poprzednikami wymienionych zrzeszeń było niegdyś Zgromadzenie Subiektów Handlowych, a wcześniej, przed 1808 rokiem – Bractwo Czeladzi Kupieckiej⁶.

Adelman zaangażował się w działalność krakowskich organizacji kupieckich jeszcze przed wybuchem I wojny światowej. Wkrótce po włączeniu się w prace Stowarzyszenia Kupców i Młodzieży Handlowej w Krakowie, został w 1912 roku wybrany na przewodniczącego tej organizacji.

³ *Skorowidz Przemysłowo-Handlowy Królestwa Galicji*, Lwów 1912, s. 166.

⁴ A. Adelman w 1912 r. objął funkcję wiceprezesa Krakowskiego Towarzystwa Technicznego po Bronisławie Krause. Por. *Krakowskie Towarzystwo Techniczne. Sprawozdanie za rok 1910*, Kraków 1911, s. 10, 11, 25; *Sprawozdanie Wydziału Krakowskiego Towarzystwa Technicznego za rok administracyjny 1912*, Kraków 1913, s. 6; *Józefa Czecha Kalendarz Krakowski na rok Pański 1911*, s. 189; na 1912, s. 180, 192, 196; na 1913, s. 169, 182; na 1914, s. 199, 212.

⁵ Muzeum Historyczne Miasta Krakowa, Oddział Celestat, *Katalog członków Towarzystwa Strzeleckiego Krakowskiego*, ID 004; G. Lichończak-Nurek, *Tam na Celestacie. Z dziejów Krakowskiego Bractwa Kurkowego*, Przewodnik po wystawie, Kraków 1997.

⁶ S. Kutrzeba, J. Ptaśnik, *Dzieje handlu i kupiectwa krakowskiego*, [w:] „Rocznik Krakowski”, t. XIV, Kraków 1910, s. 187; J. Salwiński, *Krakowska Kongregacja Kupiecka*, [w:] *Między Hanzą i Lewantem. Kraków europejskim centrum handlu i kupiectwa*, Katalog wystawy, Kraków 1995–1996, s. 27, 32, 33; M. Niezabitowski, *Handel*, [w:] *Dzieje Krakowa. Kraków w latach 1918–1939*, pod red. J. Bieniarzówny, J. M. Małeckiego, Kraków 1997, s. 213–214.

Zastąpił na tym stanowisku zasłużonego działacza krakowskich środowisk kupieckich, Augusta Porębskiego (1853–1930), założyciela i pierwszego wydawcę „Kupca Polskiego”, pisma krakowskiej Kongregacji.

W poczet członków Kongregacji Adelman został przyjęty 7 stycznia 1910 roku wraz z dr. Władysławem Nieciem (1859–1928), na mocy decyzji Rady Krakowskiej Kongregacji Kupieckiej. Jak później okazało się, nowo przyjęci członkowie wnieśli znaczący wkład w rozwój organizacji. Podczas Ogólnego Zgromadzenia Członków Kongregacji, które miało miejsce 2 kwietnia 1911 roku, odbyły się wybory władz Kongregacji. Co ciekawe, nowo przyjęty członek Aleksander Adelman w głosowaniu na funkcję podskarbiego organizacji otrzymał równorzędną liczbę głosów co długoletni przedstawiciel Kongregacji Wiktor Suski (1868–1923). Przy wskazaniu przewodniczącego Zgromadzenia, Adelman objął tę funkcję. Wkrótce jednak nowe władze wspólnie złożyły mandaty, uzasadniając swą decyzję tym, iż w Zgromadzeniu wzięła udział niewielka liczba członków.

29 października 1911 roku odbyło się ponownie Ogólne Zgromadzenie, w trakcie którego Adelman został wybrany do 10-osobowej Rady Kongregacji, uzyskał wówczas 49 głosów na 57 oddanych. Pracował m.in. w komitecie dla rokowań z krakowską Izbą Handlową i Przemysłową w sprawie przyszłego gremium kupieckiego, z ramienia Stowarzyszenia Kupców i Młodzieży Handlowej wchodził w skład komisji dla połączenia tego Stowarzyszenia z Kongregacją Kupiecką. Działalność również w komitecie do spraw internatu dla praktykantów handlowych. Warto podkreślić, iż Adelman został ponownie wybrany do Rady Kongregacji podczas kolejnych Ogólnych Zgromadzeń Członków: 31 marca 1912 roku, 16 marca 1913 roku, 19 kwietnia 1914 roku, 1 czerwca 1917 roku, 2 czerwca 1918 roku, 15 czerwca 1919 roku i 13 marca 1921 roku.

Gdy zmarł zasłużony starszy Kongregacji Henryk Szarski (1855–1921), na zwołanym 2 kwietnia 1922 roku Walnym Zgromadzeniu Członków, na wniosek Stanisława Porębskiego (1884–1960), na starszego Kongregacji wybrano przez aklamację Aleksandra Adelmiana. Przyjmując tę godność Adelman powiedział, że „jest to zaszczyt i obowiązek ciężki stać u steru instytucji tak chlubnie w dziejach Krakowa zapisanej”⁷. Mówca podkreślił, iż w odrodzonej Polsce Kongregacja powinna odegrać znaczącą rolę w zjednoczeniu polskiego chrześcijańskiego kupiectwa. Wśród wielu zadań stojących przed tą organizacją zwrócił uwagę na konieczność roztoczenia opieki nad przyszłym pokoleniem kupców, przede wszystkim nad praktykantami i pomocnikami handlowymi. Podkreślił, iż Kongregacja winna stworzyć bursę dla młodzieży handlowej.

Po uzyskaniu mandatu senatora Rzeczypospolitej Polskiej, Adelman podczas posiedzenia Rady Kongregacji 14 lutego 1923 roku poinformował, że składa Radzie do dyspozycji godność starszego, gdyż będzie zmuszony przez dłuższy czas przebywać poza Krakowem. Sugerował, iż warto zastanowić się nad wyborem jego następcy. Z relacji zawartej w protokole obrad wiemy, że w imieniu społeczności kupieckiej wystąpił radca Kongregacji Witold Truszkowski, oznajmiając Adelmanowi, iż ogół kupiectwa pragnie go nadal widzieć na stanowisku starszego. Wobec tego Adelman

cofnął swą warunkową rezygnację. Funkcję starszego Kongregacji pełnił do 1930 roku.

Adelman wniósł wielki wkład w rozwój Krakowskiej Kongregacji Kupieckiej w okresie międzywojennym. W znacznym stopniu dzięki jego zabiegom doszło w 1923 roku do połączenia Stowarzyszenia Kupców i Młodzieży Handlowej w Krakowie z Krakowską Kongregacją Kupiecką, zaś w 1925 roku ukazał się po 10-letniej przerwie „Kupiec Polski”. Starzał się także o pozyskanie dla Kongregacji budynku na siedzibę organizacji. Uczestniczył w ogólnopolskich zjazdach środowisk kupieckich, reprezentując społeczność kupców krakowskich. Był zwolennikiem współpracy pomiędzy organizacjami kupieckimi z poszczególnych regionów państwa, m.in. dzięki jego wsparciu Kongregacja nawiązała współpracę z organizacjami kupieckimi z Wielkopolski w 1924 roku, następnie weszła w skład Rady Naczelnej Zrzeszeń Kupiectwa Polskiego w 1925 roku.

Podczas zajęć parlamentarnych Adelmiana w Warszawie, bieżącą działalnością Rady Kongregacji kierował podstarszy dr Leopold Macharski (1885–1945), kupiec, ojciec księdza kardynała Franciszka Macharskiego, metropolity krakowskiego. Później zastępował go także drugi podstarszy, Stanisław Porębski – kupiec, przemysłowiec, znany tatarnik.

W 1930 roku Aleksander Adelman ustąpił ze stanowiska starszego Kongregacji, jego następcą został wybrany dotychczasowy podstarszy, Eugeniusz Jakubowski (1881–1955), późniejszy prezes Izby Przemysłowo-Handlowej.

Adelman pozostał czynnym działaczem organizacji, na kolejnych Walnych Zgromadzeniach Członków, począwszy od zebrania w dniu 10 maja 1931 roku, był wybierany do Rady Kongregacji na następne trzyletnie kadencje. Brał udział w pracach stałych komisji: dla zagadnień ustawodawczych, celno-kolejowo-pocztowej, szkolnej, budowy domu Kongregacji i uczestniczył w pracach komitetu redakcyjnego.

Z ramienia Kongregacji Adelman zasiadał w sekcji handlowej krakowskiej Izby Przemysłowo-Handlowej, bardzo zasłużonej dla miasta instytucji samorządu gospodarczego, założonej w 1850 roku. W 1928 roku został wybrany do Rady Izby Przemysłowo-Handlowej. Przewodniczył zebraniu Rady, podczas którego wybrano Prezydium na czele z Tadeuszem Epsteinem (1870–1939), 6 lipca 1933 został członkiem sądu honorowego Izby, we wrześniu 1933 roku wybrano go na członka komisji wyborczej Izby. Tytułem uzupełnienia należy dodać, iż Adelman w dowód zasług otrzymał tytuł Członka Honorowego Krakowskiej Kongregacji Kupieckiej⁸.

⁷ Archiwum Państwowe w Krakowie, *Księga protokołów posiedzeń Kongregacji Kupieckiej stołecznego królewskiego miasta Krakowa 1901–1926*, s. 356, sygn. AKK 6.

⁸ Archiwum Państwowe w Krakowie, *Księga protokołów posiedzeń Kongregacji Kupieckiej stołecznego królewskiego miasta Krakowa 1901–1926*, s. 162, 196, 198, 199, 201, 203, 212, 216, 217, 233, 236, 247, 262, 263, 273, 280, 288, 292, 303, 311, 328, 341, 356, 366, 369, 375, 380, 388, 389, 413, sygn. AKK 6; *Schema der Sammllichen Mitglieder von dem Krakauer Handlungs Graemio, Anno 1804–1940*, s. 1, sygn. AKK 10; *Opis uroczystości 500-letniego* ⇨

Aktywnie wspierał rozwój krakowskiego szkolnictwa handlowego. 30 listopada 1922 roku został wybrany na delegata Kongregacji do Kuratorii (Zarządu) Akademii Handlowej w Krakowie. Szkoła ta powstała jako Wyższa Szkoła Handlowa w końcu XIX wieku przy wsparciu Gminy Miasta Krakowa, Izby Przemysłowo-Handlowej oraz Krakowskiej Kongregacji Kupieckiej. Adelman był przez ponad 15 lat członkiem zarządu tej placówki edukacyjnej, która była znana z wysokiego poziomu nauczania. Szkoła funkcjonowała kolejno pod nazwą Akademii Handlowej, następnie Szkoły Ekonomiczno-Handlowej i Instytutu Administracyjno-Gospodarczego, w końcu – Miejskiego Gimnazjum Kupieckiego. W roku szkolnym 1936/1937 Adelman pełnił funkcję zastępcy przewodniczącego Kuratorii Miejskiego Gimnazjum Kupieckiego oraz Instytutu Administracyjno-Gospodarczego w Krakowie, a następnie, w roku szkolnym 1938/1939, przewodniczącego Kuratorii Miejskiego Gimnazjum Kupieckiego⁹.

Ponadto Adelman wspierał powstanie pierwszej krakowskiej uczelni ekonomicznej – Wyższego Studium Handlowego, które powstało na mocy decyzji Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z 25 maja 1925 roku. Wspomniana instytucja dzięki staraniom profesorów: Arnolda Bollandy (1881–1940) i Albina Żabińskiego (1883–1959), dała początek pierwszej krakowskiej wyższej uczelni ekonomicznej, która początkowo miała siedzibę przy ul. Kapucyńskiej 2, następnie przy ul. Sienkiewicza 4–5¹⁰.

29 kwietnia 1912 roku został wybrany przez krakowskich radnych do Wielkiego Wydziału Kasy Oszczędności Miasta Krakowa. Ta miejska instytucja bankowa powstała w Krakowie w 1866 roku pod nazwą Kasa Oszczędności w Kra-

kwowie. Adelman przez wiele lat wchodził w skład Wydziału i Rady Nadzorczej wymienionej instytucji finansowej.

Gdy podczas I wojny światowej, w 1915 roku w Krakowie powstał Komitet Obywatelski Odbudowy Wsi i Miast, którego celem była odbudowa miejscowości galicyjskich zniszczonych przez wojnę, Adelman włączył się czynnie w pracę tego gremium. W latach 1915–1918 pełnił funkcję skarbnika Komitetu. W 1916 roku został także członkiem Rady Przybocznej przy Krajowej Centrali dla Gospodarczej Odbudowy Galicji¹¹.

W okresie walk o utrzymanie niepodległości państwa polskiego Adelman został powołany 4 maja 1920 roku w skład Komitetu Obrony Górnego Śląska w Krakowie, którego zadaniem była pomoc ludności polskiej tam zamieszkującej. Potem w obliczu zagrożenia bytu państwowości w trakcie wojny polsko-sowieckiej, 12 lipca 1920 roku wszedł w skład Prezydium Komitetu Obrony Państwa w Krakowie, na którego czele stał generał Antoni Symon (1860–1927) dowódca Okręgu Generalnego „Kraków”¹².

Działalność samorządowa

Kolejnym niezmiernie ważnym obszarem aktywności społecznej Adelmiana była działalność w samorządzie miejskim. W okresie I wojny światowej, 27 lipca 1916 roku na posiedzeniu nadzwyczajnym Rady Miasta Krakowa został powołany na radnego w miejsce zmarłego Zygmunta Mendelsburga (1859–1915). W kilka dni później, 3 sierpnia złożył uroczyste ślubowanie radzieckie. Ustrój i zasady funkcjonowania samorządu krakowskiego w tym czasie określał

Jubileusz oraz Sprawozdanie z czynności Rady Krakowskiej Kongregacji Kupieckiej za rok 1910, Kraków 1911, s. 81; *Sprawozdanie z czynności Rady Krakowskiej Kongregacji Kupieckiej za rok 1911*, Kraków 1912, s. 3, 27; *Sprawozdanie Dyrekcji i Wydziału Stowarzyszenia Kupców i Młodzieży Handlowej w Krakowie za rok 1912*, Kraków 1913, s. 3; „Kupiec Polski” nr 10 z 15 V 1931, s. 2; nr 12 z 15 VI 1931, s. 3; nr 14 z 15 VII 1931, s. 7; nr 7 z 15 III 1932, nr 8 z 15 IV 1932, s. 8, nr 10 z 15 V 1932, s. 8; nr 7 z 1 IV 1934; M.J. Ziomek, *Życie gospodarcze okręgu krakowskiego Izby Przemysłowo-Handlowej 1850–1930. Księga Pamiątkowa wydana na jubileusz 80-lecia istnienia Izby Przemysłowo-Handlowej w Krakowie*, Kraków 1930; L. Zachuta, A. Zdebski, *Izba Przemysłowo-Handlowa w Krakowie 1850–2000*, Kraków 2000, s. 77; T. Kargol, *Izba Przemysłowo-Handlowa w Krakowie w latach 1850–1939*, Kraków 2003, 349; *Sprawozdanie z czynności i obrad publicznych Izby Przemysłowo-Handlowej w Krakowie za rok 1929*, s. 5, 10–11, 14; za rok 1930, Kraków 1931, s. 99; za rok 1933, Kraków 1934, s. 175; *Sprawozdanie z działalności i stanie gospodarczym okręgu Izby Przemysłowo-Handlowej w Krakowie w roku 1934*, Kraków 1935, s. 4, 12.

⁹ *Sprawozdanie Państwowej Dyrekcji Akademii Handlowej w Krakowie za rok szkolny 1922/23*, Kraków 1923, s. 1; *Sprawozdanie Państwowej Dyrekcji Szkoły Ekonomiczno-Handlowej w Krakowie za rok szkolny 1929*, Kraków 1929, s. 149; za rok szkolny 1930, Kraków 1930; za rok szkolny 1931, Kraków 1931, s. 227; *Sprawozdanie Państwowej Dyrekcji Szkoły Ekonomiczno-Handlowej i Instytutu Administracyjno-Gospodarczego za rok szkolny 1931/32*, Kraków 1932;

za 1932/33, Kraków 1933; s. 7; za rok szkolny 1934/35, Kraków 1935, s. 16; Miejskie Gimnazjum Kupieckie, Instytut Administracyjno-Gospodarcze (Liceum Administracyjne i Handlowe); *Sprawozdanie za rok szkolny 1936/37*, Kraków 1937, s. 32; *Sprawozdanie Miejskiego Gimnazjum Kupieckiego za rok 1938/39*, Kraków 1939, s. 22; *Sprawozdanie z czynności i obrad publicznych Izby Przemysłowo-Handlowej w Krakowie za rok 1929*, s. 5, 10–11, 14; za rok 1930, Kraków 1931, s. 99; za rok 1933, Kraków 1934, s. 175; *Sprawozdanie z działalności i stanie gospodarczym okręgu Izby Przemysłowo-Handlowej w Krakowie w roku 1934*, Kraków 1935, s. 4, 12.

¹⁰ *Akademia Ekonomiczna w Krakowie w latach 1925–2000*, pod red. J. M. Małeckiego, Kraków 2000, s. 395.

¹¹ *Dziennik Rozporządzeń dla stoł. król. miasta Krakowa* (dalej cyt. *Dziennik Rozporządzeń*), r. XXXIII, 1912, pos. 28 z 29 IV 1912, s. 68; *Dziennik Rozporządzeń*, r. XXXVII, 1916, pos. 18 z 28 XII 1916, s. 157; M. Nowak, T. Włudyka, *Komunalna Kasa Oszczędności miasta Krakowa. Rys historyczny, ustrój prawny, działalność kredytowa*, [w:] *Kraków – Małopolska w Europie środkowej. Studia ku czci profesora Jana M. Małeckiego w siedemdziesiątą rocznicę urodzin*, Kraków 1996, s. 240–250; E. Ostrowska, *Komitet Obywatelski Odbudowy Wsi i Miast w Krakowie 1915–1922*, „Studia Historyczne”, r. XXI, 1978, nr 1, Kraków 1978, s. 65, 73.

¹² C. Brzoza, *Kraków między wojnami. Kalendarium 28 X 1918–6 IX 1939*, Kraków 1998, s. 53, 71.

status miejski z 6 października 1901 roku, z kilkoma zmianami związanymi przede wszystkim z rozszerzeniem granic miasta w okresie prezydentury Juliusza Lea (1861–1918) w latach 1909–1915 i wprowadzeniem do Rady Miasta Krakowa przedstawicieli gmin przyłączonych. Pierwotnie ma mocy statutu z 1901 roku w skład Rady wchodziło 72 radnych, w 1915 roku, po wprowadzeniu wspomnianych zmian, było ich 103. Dodatkowo w listopadzie 1918 roku liczbę radnych zwiększono do 127, o 24 członków wybieranych z czwartego koła wyborczego. Należy podkreślić, iż rządy w tym okresie w krakowskiej Radzie należały do większości mieszczańsko-demokratycznej¹³.

Adelman był radnym Krakowa w latach 1916–1924 oraz 1926–1931. Należał początkowo do Klubu Mieszczańskiego, następnie przez wiele lat reprezentował klub radziecki Chrześcijańskiej Demokracji, który stanowił trzecią siłę polityczną po Zjednoczeniu Mieszczańskim oraz Polskiej Partii Socjalistycznej. Współpracował czynnie z chadeckimi radnymi, w tym z Karolem Holeksą (1886–1968), Janem Puchałką (1882–1934) i ks. Ludwikiem Kasprzykiem (1881–1956). Warto wspomnieć, iż stosunkowo niewielki klub Chrześcijańskiej Demokracji w krakowskiej Radzie znajdował się w stałej opozycji do zarządu miasta.

Omawiając działalność samorządową Adelmiana, należy na wstępie przypomnieć jego zaangażowanie w pracę sekcji i komisji Rady Miasta Krakowa. W pierwszym okresie działalności pracował w sekcji I (ekonomicznej) oraz komisjach: aprowizacyjnej, gazowo-elektrycznej, dla popierania przemysłu fabrycznego i rękodzielniczego, dla nadzoru Zakładów Sanitarnych, ceramicznej oraz statutowej. Był zastępcą członka Sądu Honorowego Rady Miasta Krakowa oraz komisji dyscyplinarnej. O jego doświadczeniu i prawości charakteru świadczy fakt, iż był wielokrotnie upoważniany przez radnych do podpisywania umów gospodarczych, w imieniu krakowskiej Rady.

Z czasem powoływano go do pracy w kolejnych kolegiach miejskich. 6 marca 1921 roku został wybrany do komisji radzieckiej dla nadzoru Starego Teatru. Sprawował także funkcję przewodniczącego komisji dla kontroli nad Zakładem Czyszczenia Miasta. Od 15 października 1921 roku wchodził w skład komitetu nadzorującego gospodarkę finansową Stowarzyszenia Spożywczego Pracowników Miejskich, został także oddelegowany przez Radę Miasta do Komitetu Obywatelskiego Budowy Muzeum Narodowego. 30 czerwca 1922 roku został wybrany na zastępcę członka Komisji Okręgowej dla spraw podatku przemysłowego¹⁴.

Po śmierci prezydenta miasta Jana Kantego Federowicza (1858–1924), wojewoda krakowski Władysław Kowalikowski 19 lipca 1924 roku rozwiązał urzędującą Radę Miasta Krakowa i wyznaczył swego zastępcę – Zdzisława Wawrauscha (1865–1932) na komisarza rządowego, pozostawiając na swych urządach trzech wiceprezydentów: Józefa Sarego (1850–1929), Karola Rollego (1871–1954) i Piotra Wielgusa. Rozwiązanie krakowskiej Rady Miasta i ustanowienie w Krakowie, podobnie jak i w wielu miastach małopolskich, komisarza rządowego było wynikiem rządowej całościowej reformy i krytycznego stosunku władzy do poaustriackiej spuścizny ustrojowej w dziedzinie samorządów. Warto podkreślić, iż do rozwiązania

dotychczasowej Rady Miasta dążyły także te ugrupowania polityczne, które w wyborach parlamentarnych w listopadzie 1922 roku uzyskały najwięcej głosów (Chrześcijańska Demokracja oraz Narodowa Demokracja), a posiadały w Radzie Miasta zaledwie ośmiu radnych. Decyzją wojewody krakowskiego została powołana do życia 36-osobowa Rada Przyboczna, jako organ doradczy komisarza rządowego. Przedstawiciele chadecji i endecji posiadali w tej Radzie zdecydowaną przewagę nad innymi stronnictwami politycznymi.

W okresie rządów komisarskich w Krakowie w latach 1924–1926 Adelman jako przedstawiciel Chrześcijańskiej Demokracji wchodził w skład Rady Przybocznej komisarza rządowego, najpierw Zdzisława Wawrauscha, następnie Witolda Ostrowskiego (1875–1942). Wspomniane kolegium nie posiadało w praktyce żadnych kompetencji, a jego uchwały nie były wiążące ani dla komisarza rządowego, ani dla urzędujących wiceprezydentów.

W tym czasie rozwiązana Rada Miasta wniosła odwołanie do Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, następnie skargę do Najwyższego Trybunału Administracyjnego. W wyniku tych działań krakowska Rada Miasta została reaktywowana w czerwcu 1926 roku¹⁵.

Adelman po przywróceniu Rady został wybrany 11 czerwca 1926 roku do tzw. komisji matki, która zajmowała się przydzielaniem radnych do poszczególnych miejskich sekcji i komisji.

Na podstawie uchwał Rady Miasta Krakowa z 7 października 1926 roku, 10 stycznia 1927 roku i 10 marca 1927 roku Adelman wchodził w skład sekcji I (dla Spraw Gospodarczych) i VII (dla Spraw Policji Miejskowej). Jednocześnie uczestniczył w pracach miejskich komisji: dla zakładów przemysłowych, drogowo-kanalizacyjnej i grunтовой Muzeum Przemysłowego.

Był członkiem sądu honorowego Rady Miasta, podkomitetu dla spraw cementarnych. Przewodniczył komisji dla zakładów przemysłowych oraz podkomitetowi sprawunko-

¹³ *Dziennik Rozporządzeń*, r. XXXVII, 1916, pos. 9. z 27 VII 1916, s. 105; pos. 10 z 3 VIII 1916, s. 107; E. Adamczyk, *Samorząd Krakowa i jego władze*, [w:] *Dzieje Krakowa*, t. 4, *Kraków w latach 1918–1939*, pod red. J. Bieniarzówny, J.M. Małeckiego, Kraków 1997, s. 51–52; E. Adamczyk, *Gospodarka komunalna miasta Krakowa w okresie II Rzeczypospolitej*, Kraków 1997, s. 61–75; H. Dobrowolski, *Samorząd Miasta Krakowa, jego organizacja i kancelaria w latach 1918–1939*, „Archeion”, t. 23, 1954, s. 49–71.

¹⁴ *Dziennik Rozporządzeń*, r. XXXVII, 1916, pos. 9. z 27 VII 1916, s. 105; pos. 10 z 3 VIII 1916, s. 107; *Dziennik Rozporządzeń*, r. XXXVIII, 1917, pos. 34, s. 64; pos. 34 z 4 X 1917; pos. 36 z 15 XI 1917, s. 87; *Dziennik Rozporządzeń*, r. XXXIX, 1918, pos. 40 z 18 I 1918, s. 12; *Dziennik Rozporządzeń*, r. XL, 1919, pos. 64 z 7 II 1919, s. 26; pos. 66 z 19 II 1919, s. 33, pos. 72 z 5 III 1919; pos. 80 z 30 V 1919, s. 101; pos. 87 z 31 X 1919, s. 152; *Dziennik Rozporządzeń*, r. XLI, 1920, pos. 96 z 30 III 1920, s. 34; *Dziennik Rozporządzeń*, r. XLII, 1921, pos. 110 z 14 III 1921, s. 23; pos. 113 z 6 V 1921, pos. 123 z 15 X 1921 s. 106, 107; *Dziennik Rozporządzeń*, r. XLIII, 1922, pos. 135 z 30 VI 1922, s. 68.

¹⁵ E. Adamczyk, op. cit., s. 55–56.

wemu sekcji I (dla Spraw Gospodarczych). Ponadto kierował pracami komisji dla Zakładu Czyszczenia Miasta¹⁶.

21 marca 1928 roku został powołany do pracy w trzech kolejnych ważnych kolegiach, działających w ramach samorządu miejskiego: komitetu rozbudowy miasta Krakowa, komisji przemysłowej oraz komisji popierania rozwoju miasta.

Na posiedzeniu 5 lipca 1928 roku został wybrany do komisji mającej na celu przygotowanie udziału Krakowa w Powszechnej Wystawie Krajowej w Poznaniu w 1929 roku.

11 kwietnia 1929 roku wszedł w skład komisji mającej na celu przedstawienie projektu trwałego uczczenia przez miasto pamięci Ferdynanda Focha (1851–1929), wybitnego wojskowego francuskiego z okresu I wojny światowej, marszałka Francji i Polski. W 1932 roku nowo wytyczona aleja przy krakowskich Błoniach otrzymała imię Ferdynanda Focha.

W 1930 roku Adelman został powołany do pracy w sekcji II (skarbowej) Rady Miasta oraz komisji budżetowej. W grudniu 1930 roku wszedł w skład sądu konkursowego dla projektu zabudowania gruntów poaugustiańskich przy ul. Wiślicko w dzielnicy XIX (Grzegórzki)¹⁷.

Warto w tym miejscu przypomnieć wybrane wystąpienia Aleksandra Adelmiana na forum Rady Miasta, będące świadectwem jego zaangażowania w prace samorządu krakowskiego. Dotyczą one następujących zagadnień: sytuacji aprowizacyjnej Krakowa w okresie I wojny światowej oraz w pierwszych latach po odzyskaniu niepodległości, funkcjonowania miasta, budownictwa i mieszkalnictwa, życia religijnego, kultury oraz komunikacji i turystyki.

Okres, w którym przyszło działać Adelmanowi, był bardzo trudny dla Krakowa. Wprawdzie bezpośrednie działania wojenne podczas I wojny światowej nie dotknęły miasta, jednak z powodu przemarszu wojsk zostały zniszczone nawierzchnie dróg i ulic. W bardzo złym stanie znajdowały się budynki miejskie. W trakcie wojny ludność miasta znacznie zubożała. Stan aprowizacyjny miasta był krytyczny – brakowało podstawowych artykułów żywnościowych oraz opału. Braki aprowizacyjne szczególnie dotkliwie odczuwali mniej zamożni mieszkańcy miasta, którzy nie byli w stanie zapłacić wysokich cen wolnorynkowych. Zagrożeniem dla ludności miasta były choroby zakaźne: grypa, tyfus, gruźlica¹⁸.

W obliczu wielkich trudności aprowizacyjnych w Krakowie szczególną aktywność wykazywał radny Adelman, który wielokrotnie zabierał głos, wnosił uchwały i interpelacje mające na celu pozyskanie nowych dostaw zaopatrzenia oraz ułatwienie jego transportu do Krakowa.

I tak, 7 września 1916 roku złożył wniosek do Prezydium Miasta Krakowa o interwencję u władz okupacyjnych ziem Królestwa Polskiego, by ułatwić przejazd przez granicę zaboru austriackiego do miasta ludności powiatu miechowskiego z żywnością. 15 listopada 1917 roku zażądał od prezydenta miasta wysłania delegacji do austriackich władz wojskowych, aby uzyskać tysiąc wagonów węgla na cele gminne. Wobec dużych kosztów i ciągłych trudności z pozyskaniem opału, 18 stycznia 1918 roku wskazywał na konieczność zakupu przez miasto własnej kopalni węgla.

19 lutego 1919 roku ponownie podkreślił skalę wydatków ponoszonych przez przedsiębiorstwa miejskie na zakup węgla, którego jedynym dostawcą było wówczas Polskie Towarzystwo Handlowe. Zaproponował kilka nowatorskich, jak na tamte warunki, rozwiązań. Wnioskował, aby krakowska elektrownia zaczęła wykorzystywać energię wodną, przy jednoczesnym ograniczeniu używania węgla kamiennego; postulował, by gazownia miejska w miejsce gazu pozyskiwanego z węgla, zaczęła korzystać z gazu ziemnego. Wezwał Prezydium Miasta, aby jak najszybciej podjąć prace studialne w sprawie sprowadzenia gazu ziemnego z rejonu Krosna oraz rozpocząć rozmowy z Gminą Nowy Sącz w sprawie użytkowania energii wodnej w Kładnem i Jazowsku nad Dunajcem dla potrzeb krakowskiej elektrowni miejskiej. W 1919 roku, realizując wysuwane wnioski radnych, w tym Adelmiana, Gmina Kraków wraz z Gminą Lwów oraz bankami galicyjskimi powołały konsorcjum, które wykupiło udziały w kopalniach węgla kamiennego w Jaworznie, tworząc Jaworznickie Komunalne Kopalnie Węgla. Utworzona spółka zapewniała miastu bieżące dostawy węgla, a w dalszych latach dostawy energii elektrycznej.

W 1919 roku Kraków stanął wobec widma głodu, sytuacja aprowizacyjna miasta i jego mieszkańców była tragiczna. 31 października 1919 roku odbyła się na forum Rady Miasta debata o stanie aprowizacji miasta. Adelman postawił wnioski, aby Rada wezwała Sejm, by natychmiast wprowadził w życie zasady całkowitego zajęcia przez państwo ziemiopłodów, zwłaszcza zboża i wszelkich jego przetworów. Ponadto wnioskował, aby Rada domagała się od rządu wprowadzenia w życie ustawy sejmowej, której celem byłaby likwidacja nielegalnego handlu oraz spekulacji. Postulował także, aby Prezydium Miasta zwróciło się natychmiast do przedstawiciela administracji rządowej Kazimierza Gałęckiego (1863–1941) z propozycją uzyskania prawa zakupu zboża na własny rachunek oraz dostarczenia go jak najszybszą drogą do Krakowa. Sugerował ponadto, aby interweniować w Ministerstwie Kolei w celu uzyskania osobnego przydziału taboru kolejowego, który byłby użyty wyłącznie na potrzeby aprowizacyjne Krakowa. Żądał również ścisłej kontroli wypieku chleba w Krakowie, handlu mąką oraz wydania zakazu wywozu zboża z Krakowa. W styczniu i marcu 1921 roku Adelman zgłaszał też wnioski, by z zakupionego zboża rumuńskiego zaopatrzyć w chleb ludność niezamożną.

¹⁶ *Dziennik Rozporządzeń*, r. XLVII, 1926, pos. 160 z 11 VI 1926, s. 118; pos. 164 z 16 IX 1926, s. 159; pos. 169 z 16 XII 1926, s. 246, 247; *Dziennik Rozporządzeń*, r. XLVIII, 1927, pos. 170 z 13 I 1927, s. 18, 24, 102–103; pos. 176 z 2 VI 1927, s. 243; pos. 178 z 1 VII 1927, s. 271; pos. 180 z 27 X 1927, s. 338.

¹⁷ *Dziennik Rozporządzeń*, r. XLIX, 1928, pos. 184 z 12 I 1928, s. 41; pos. 185 z 27 I 1928, s. 43; pos. 187 z 21 III s. 151, 153, 154; pos. 189 z 23 III 1928, s.163; pos. 196 z 24 V 1928, s. 277–278, 279; pos. 202 z 25 X 1928, s. 417; pos. 202 z 25 X 1928, s. 417, 419; pos. 203 z 6 XII 1928, s. 470; pos. 204 z 13 XII 1928, s. 475; *Dziennik Rozporządzeń*, r. L, 1929; pos. 215 z 11 IV 1929, s. 140, 143, 144, 145, 147; *Dziennik Rozporządzeń*, r. LI, 1930, pos. 240 z 18 XII 1930, s. 517–518, 519.

¹⁸ E. Adamczyk, op. cit. s. 52, 53; C. Brzoza, *Kraków polityczny*. [w:] *Dzieje Krakowa. Kraków w latach 1918–1939*, pod red. J. Bieniarzówny, J.M. Małeckiego, Kraków 1997, s. 90–91.

Podczas debaty 14 października 1921 roku poruszył kwestie niedobrego stanu zaopatrzenia miasta w węgiel i żywność. W związku z tym postulował stworzenie połączenia kolejowego Krakowa z zagłębiem węglowym oraz z powiatami rolniczymi byłego zaboru rosyjskiego, tj. Miechowem i Jędrzejowem. Postulat ten następnie kilkakrotnie ponawiał.

29 sierpnia 1922 roku wskazywał na konieczność poczynienia zapasów aprowizacyjnych w Krakowie, które można by odpowiednio wykorzystać, zapobiegając nagłemu wzrostowi cen żywności¹⁹. W swoich wystąpieniach na forum Rady Miasta często akcentował niedomagania występujące w funkcjonowaniu miasta.

4 października 1917 roku wniósł na posiedzeniu krakowskiej Rady uchwałę skierowaną przeciw przeludnieniu Krakowa. Domagał się wprowadzenia zakazu dalszego osiedlania się w Krakowie oraz ewakuowania części ludności napływowej z miasta.

Podczas dyskusji ogólnej 18 stycznia 1918 roku nad preliminarzem budżetu miejskiego na rok 1917/1918 wskazał na konieczność reformy systemu podatkowego gminy. Postulował konieczność pociągnięcia do świadczeń na jej rzecz zamożniejszych warstw w formie osobnych podatków od przyrostu wartości gruntów.

19 maja 1920 roku przedstawił stan obciążenia mieszkańców miasta opłatami na rzecz gminy oraz zajął się sprawą zakładów miejskich i ich administracją, akcentując znaczny przerost biurokratyczny. Należy podkreślić, iż Adelman był zwolennikiem przekazania części agend państwowych na rzecz administracji samorządowej.

Podczas kolejnego swego wystąpienia 14 czerwca 1921 roku podniósł kwestię rekwizycji zakładów wychowawczych na pomieszczenia instytucji rządowych (m.in. gmachu fundacji Lubomirskich). Wskazywał, że w ich wyniku dużej grupie sierot wojennych, utrzymywanych przez zlikwidowany książecko-biskupi Komitet, grozi brak jakiegokolwiek pomocy i opieki.

Podczas debaty nad budżetem 14 października 1921 roku wygłosił przemówienie, w którym przedłożył projekty rozwiązań zmierzających do usunięcia niedomagań budżetowych. Zwracał uwagę na potrzebę szerszego zaangażowania ludności miasta do świadczeń na rzecz gminy.

20 października 1921 roku Adelman wystąpił z wnioskiem do Prezydium Miasta, aby natychmiast wystosować pismo do Ministerstwa Robót Publicznych w celu uzyskania kredytu na przyspieszenie i ubezpieczenie robót zabezpieczających miasto przed powodzią.

Miesiąc później, 14 listopada 1921 roku, zgłosił wniosek nagły dotyczący uwolnienia szkół od restrykcji wojskowych. Wnioskował, by Prezydium Miasta zażądało od władz wojskowych bezwarunkowego oddania wszystkich budynków miejskich, zajętych jeszcze w czasie I wojny światowej. Po interwencjach władz miejskich znaczna część budynków została przez wojsko zwrócona.

4 kwietnia 1927 roku, podczas obrad nad budżetem na 1927/1928, Adelman poddał analizie jego projekt. Wykazywał niemożność zrealizowania budżetu miejskiego, przeciążenie mieszkańców miast podatkami gminnymi, pauperyzację ludności, zamieranie handlu i przemysłu w mieście,

zaniedbania miejskiego Zarządu. Domagał się wznowienia akcji przyłączenia do województwa krakowskiego czterech powiatów, a mianowicie: będzińskiego, olkuskiego, miechowskiego i pińczowskiego, stanowiących zaplecze surowcowe oraz ciężących gospodarczo i kulturalnie do Krakowa. W związku z bliskością Górnego Śląska postulował stworzenie w Krakowie centrum gospodarczego, naukowego i kulturalnego dla tego regionu i całego wielkiego zagłębia, które miało obejmować obszar pomiędzy Częstochową i Bramą Morawską, Raciborzem a Krakowem. Ponownie zgłaszał konieczność budowy linii kolejowych w kierunku Warszawy i Katowic.

Na początku marca 1929 roku, podczas dyskusji nad budżetem na rok 1929/1930, poddał krytyce budżet miejski, wskazując na ukryty deficyt oraz na niewspółmierne koszty administracyjne²⁰.

Adelman wielokrotnie wypowiadał się także w kwestii budownictwa i mieszkalnictwa w Krakowie. Trzeba wspomnieć, iż ruch budowlany zamarł prawie całkowicie w okresie I wojny światowej i w pierwszych latach powojennych. Trudne warunki gospodarcze, w tym brak odpowiednich kredytów inwestycyjnych, zahamowały zarówno rozwój budownictwa wielkomiejskiego, jak i prywatnego. Warto też zwrócić uwagę na wystąpienie plenarne Adelmiana 18 stycznia 1918 roku, w którym postulował jako pilne wybudowanie tanich mieszkań dla szerokich warstw ludności.

Już w niepodległej Polsce, 19 maja 1920 roku, zgłosił potrzebę budowy 300 domów robotniczych na gruntach Gminy Kraków w Dębnikach. Idea taniego budownictwa socjalnego została zrealizowana w latach 30. w ramach Robotniczej Spółdzielni Mieszkaniowej „Praca” przy ul. Czarodziejskiej (obecnie ul. Praska) na Dębnikach.

Na początku czerwca 1927 roku, gdy na forum Rady omawiane były sprawy związane z uroczystością sprowadzenia z Francji do Krakowa szczątków wieszczą narodowego Juliusza Słowackiego (1809–1849), Adelman zgłosił interesującą, choć dla wielu kontrowersyjną, interpela-

¹⁹ *Dziennik Rozporządzeń*, r. XXXVII, 1916, pos. 12 z 7 IX 1916, s. 115; *Dziennik Rozporządzeń*, r. XXXVIII, 1917, pos. 36 z 15 XI 1917, s. 87; *Dziennik Rozporządzeń*, r. XXXIX, 1918, pos. 40 z 18 I 1918, s. 12; *Dziennik Rozporządzeń*, r. XL, 1919, pos. 64 z 7 II 1919, s. 26; pos. 66 z 19 II 1919, s. 33; pos. 87 z 31 X 1919, s. 152; *Dziennik Rozporządzeń*, r. XLII, 1921, pos. 110 z 14 III 1921, s. 23; pos. 114 z 14 VI 1921, s. 53, s. 54; pos. 123 z 15 X 1921, s. 106, 107; *Dziennik Rozporządzeń*, r. XLIII, 1922, pos. 136 z 29 VIII 1922, s. 73–74.

²⁰ *Dziennik Rozporządzeń*, r. XXXVIII, 1917, pos. 34 z 4 X 1917, s. 64; *Dziennik Rozporządzeń*, r. XXXIX, 1918, pos. 40 z 18 I 1918, s. 12; *Dziennik Rozporządzeń*, r. XLI, 1920, pos. 99 z 19 V 1920, s. 57; pos. 102 z 11 VI 1920, s. 73–74; *Dziennik Rozporządzeń*, r. XLII, 1921, pos. 122 z 14 X 1921, s. 104; pos. 123 z 15 X 1921 s. 106, 107; pos. 124 z 20 X 1921 s. 109; pos. 127 z 14 XI 1921, s. 124, 126; *Dziennik Rozporządzeń*, r. XLV, 1924, pos. 4 II 1924, s. 29; *Dziennik Rozporządzeń*, r. XLVIII, 1927, pos. 174 z 4 IV 1927 r., s. 157, 158; *Dziennik Rozporządzeń*, r. L, 1927, pos. II s. 146 (budżetowe) z 5 III 1929, s. 97; E. Adamczyk, op. cit., s. 29–31.

cję w sprawie ceremonii. Postulował obniżenie kosztów uroczystości oraz przeznaczenie zaoszczędzonej kwoty na wybudowanie domu dla bezdomnych mieszkańców Krakowa.

1 lipca 1927 roku przedstawił wniosek nagły w sprawie katastrofalnej sytuacji mieszkaniowej w Krakowie. Wykazywał, że wysiłki gminy w kwestii mieszkalnictwa są bardzo nikłe. Według niego rozwiązaniem sytuacji była intensyfikacja budowy domów przez spółdzielnie mieszkaniowe. 23 marca 1928 roku Adelman podkreślił, iż „Kraków należy do tych miast polskich, w których obciążenia obywateli są za duże w stosunku do ich dochodów”. Poruszył następnie kwestię mieszkaniową: „Celem uzyskania funduszków na budowę domów należałoby utworzyć we wszystkich instytucjach miejskich fundusze emerytalne, których wolną gotówkę można by użyć na budowę domów mieszkalnych”²¹.

17 października 1929 roku złożył wnioski nagłe w sprawie dokończenia budowy kliniki ginekologicznej i Biblioteki Jagiellońskiej. W swoim wystąpieniu powiedział m.in.: „Ze smutkiem należy stwierdzić, że Kraków z każdym rokiem staje się biedniejszym (...) po macoszemu traktowany, pozostanie jedynie miastem martwych pamiątek, bo nawet nazwa Aten polskich przestaje być dla Krakowa aktualna”²². Wspominał, iż budowa kliniki ginekologii trwa już osiem lat, zaś budowa biblioteki nie została nawet rozpoczęta. Wnioskował, by prezydent Krakowa w sprawie budowy kliniki, biblioteki oraz rozbudowy węzła kolejowego pilnie interweniował w Prezydium Rady Ministrów.

5 grudnia 1929 roku przedstawił wniosek w sprawie budowy dworca kolejowego. Podkreślił, iż sprawa rozbudowy

dworca jest aktualna od 1912 roku i pomimo kilkakrotnych uchwał rady miasta nie doszło do planowanej inwestycji. Wystąpienie zakończył słowami: „Uprasza się Prezydium Miasta, by poczyniło starania w Ministerstwie Komunikacji o przystąpienie jak najpośpieszniejsze sic! do rozbudowy dworca krakowskiego”²³.

Na posiedzeniu Rady Miejskiej w dniu 26 marca 1930 roku Adelman omówił potrzeby komunikacyjne i budowlane miasta. 24 kwietnia 1930 roku wystąpił z nagłym wnioskiem, w którym zawarte było wezwanie prezydenta miasta do podjęcia wszelkich starań w celu wyjednania dla Krakowa znacznego podwyższenia sumy przyznanego kredytu budowlanego przez władze państwowe na akcję budowlaną, traktowania Krakowa stosownie do jego potrzeb i znaczenia. Jednocześnie stwierdził, iż Kraków został bardzo pokrzywdzony, a suma przyznanego kredytu nie zaspokaja najbardziej ograniczonych potrzeb miasta.

9 października 1930 roku w imieniu sekcji I wystąpił z wnioskiem, by oddać grunt gminny przy ul. Sienkiewicza pod budowę gmachu szkolnego Wyższego Studium Handlowego. Nowy budynek uczelni został tam uroczystie otwarty rok później, 8 października 1931 roku.

6 listopada 1930 roku na posiedzeniu Rady Miasta powrócił do sprawy zabezpieczenia Krakowa przed powodzią. Przedstawiając wniosek nagły postulował wybór delegacji, która przedstawiłaby rządowi oraz klubom parlamentarnym konieczność przeznaczenia 3 mln zł na dokończenie robót związanych z ochroną antypowodziową. Wspomniana kwestia była niezmiernie istotna i aktualna, czego dowodem była klęska powodzi, która dotknęła Kraków w połowie lipca 1934 roku.

Ponadto Adelman złożył ponowny wniosek w sprawie przebudowy dworca osobowego w Krakowie, w którym zobowiązywał prezydenta miasta do interwencji w Dyrekcji Polskich Kolei Państwowych o przyspieszenie rozbudowy dworca zachodniego. Podczas wystąpienia powiedział: „Ze względu na interes Miasta Krakowa należy dążyć do tego, by dostęp do dworca kolejowego był jak najlepszy. Obecny stan nie może dalej być tolerowany...”²⁴. Rezultatem działań krakowskich radnych, dążących do przebudowy dworca kolejowego było poszerzenie torowiska oraz wzniesienie nowych peronów w północnej części stacji w latach 30.

16 stycznia 1931 roku, w imieniu sekcji II i komisji drogowo-kanalowej, Adelman wnioskuje o kredyt dodatkowy w wysokości 700 tys. zł na zapłatę przypadającego na Gminę Miasta Krakowa udziału w kosztach budowy IV mostu im. Marszałka J. Piłsudskiego na Wiśle. Most został otwarty 19 stycznia 1933 roku, łącząc stary Kraków z Podgórzem u wylotu ul. Krakowskiej²⁵.

Reprezentując ugrupowanie Chrześcijańskiej Demokracji kilkakrotnie występował w sprawach dotyczących zagadnień religijnych oraz obiektów sakralnych w Krakowie. 28 grudnia 1916 roku zgłosił wniosek nagły w sprawie stosownego uczczenia zasług zmarłego Brata Alberta (Adama Chmielowskiego, 1845–1916). W styczniu 1922 roku wystąpił z wnioskiem nagłym w sprawie restauracji zniszczonego kościoła oo. Karmelitów na Piasku. 7 lipca 1924 roku przedłożył wniosek nagły, dotyczący wyznaczenia gruntu pod kościół, który miał być wybudowany w dzielnicy XIX

²¹ *Dziennik Rozporządzeń*, r. XLIX, 1928, pos. 189 z 23 III 1928, s. 163.

²² *Dziennik Rozporządzeń*, r. L, 1929, pos. 224 z 17 X 1929, s. 413.

²³ *Dziennik Rozporządzeń*, r. L, 1929, pos. 227 z 5 XII 1929, s. 545.

²⁴ *Dziennik Rozporządzeń*, r. LI, 1930, pos. 239 z 6 XI 1930, s. 421.

²⁵ *Dziennik Rozporządzeń*, r. XXXIX, 1918, pos. 40 z 18 I 1918, s. 12; *Dziennik Rozporządzeń*, r. XLI, 1920, pos. 99 z 19 V 1920, s. 57; pos. 102 z 11 VI 1920, s. 73–74; *Dziennik Rozporządzeń*, r. XLIII, 1922, pos. 131 z 31 I 1922, s. 11, 13, 14; *Dziennik Rozporządzeń*, r. XLVIII, 1927, s. 170 z 13 I 1927, s. 18, 24, 102–103; pos. 174 z 4 IV 1927, s. 157, 158; pos. 176 z 2 VI 1927, s. 243; pos. 178 z 1 VII 1927, s. 271; pos. 180 z 27 X 1927, s. 338; *Dziennik Rozporządzeń*, r. XLIX, 1928, pos. 184 z 12 I 1928, s. 41; pos. 185 z 27 I 1928, s. 43; pos. 187 z 21 III s. 151, 153, 154; pos. 189 z 23 III 1928, s. 163; pos. 196 z 24 V 1928, s. 277–278, 279; pos. 203 z 6 XII 1928, s. 470; pos. 204 z 13 XII 1928, s. 475; *Dziennik Rozporządzeń*, r. L, 1929, pos. II s. 146 (budżetowe) z 5 III 1929, s. 97; pos. z 25 IV 1929, s. 151; pos. 224 z 17 X 1929, s. 412, 413, pos. 225 z 7 XI 1929, s. 443; pos. 227 z 5 XII 1929, s. 545, 547; *Dziennik Rozporządzeń*, r. LI, 1930, pos. 228 z 9 I 1930, s. 85, 86; pos. 230 z 4 III 1930, s. 133, 136–137; pos. 171 z 24 IV 1930; pos. 238 z 9 X 1930, s. 377, 379, 381; pos. 239 z 6 XI 1930, s. 421–422, 429, 430, 433; *Dziennik Rozporządzeń*, r. LII, 1931, pos. 241 z 16 I 1931, s. 58–59, 63.

(Grzegórzki). Kościół pw. św. Kazimierza na Grzegórzkach został wybudowany w latach 1934–1940.

6 sierpnia 1926 roku złożył wniosek nagły w sprawie przeznaczenia 10 tys. zł przez Gminę Miasta Krakowa na roboty konserwatorskie w kościele Mariackim, w tym remont dachów oraz murów świątyni.

1 marca 1929 roku był sprawozdawcą wniosków w sprawie nabycia gruntów pod rozszerzenie cmentarza Rakowickiego oraz zarezerwowania gruntu w Płaszowie pod budowę kościoła pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa. Adelman wielokrotnie jako radny, następnie przewodniczący komisji cmentarnej Rady Miasta, zabiegał o rozszerzenie cmentarza Rakowickiego. Teren cmentarza został powiększony w latach 1933–1934 o grunty sięgające do ul. Prandoty²⁶.

Adelman był żywo zainteresowany rozwojem nauki i kultury w Krakowie. Wobec znaczących problemów Muzeum Narodowego w Krakowie, wynikających z braku odpowiednich pomieszczeń wystawowych i magazynowych, 11 kwietnia 1922 roku zgłosił wniosek, by Prezydium Miasta wystąpiło do władz państwowych o oddanie na własność gmachu szpitalnego na Wawelu z zamiarem przeznaczenia go na pomieszczenia dla Muzeum Narodowego w Krakowie. Miesiąc później ponownie wystąpił z wnioskiem, w którym wskazywał na konieczność przekazania wspomnianego gmachu szpitalnego na potrzeby zmagającej się wówczas z trudnościami lokalowymi Akademii Górniczej oraz na pomieszczenia muzealne.

29 sierpnia 1922 roku przedstawił kilka interpelacji, w tym m.in. w sprawie wyremontowania szpitala Bonifratrów, zniszczonego podczas wojny – pomieszczenia dla zbiorów Muzeum Narodowego w Krakowie. W listopadzie 1922 r. przedłożył wniosek, aby krakowski magistrat zażądał od Komitetu Budowy Muzeum Narodowego rozpisania konkursu na projekt architektoniczny budynku muzealnego. Na posiedzeniu Rady Miejskiej 26 marca 1930 roku opowiedział się za kompleksową budową gmachu Muzeum Narodowego w Krakowie. Warto wspomnieć, iż tocząca się przez lata spory o lokalizację gmachu Muzeum Narodowego zakończyły się w 1932 roku, budynek ostatecznie został wybudowany w latach 1934–1938 przy dzisiejszej al. 3 Maja 1²⁷.

Adelman był propagatorem rozwoju nowoczesnej komunikacji drogowej. Jedną z charakterystycznych cech polskiego transportu kolejowego po odzyskaniu niepodległości był brak bezpośrednich połączeń pomiędzy najważniejszymi ośrodkami miejskimi. Adelman wielokrotnie zwracał uwagę na potrzebę budowy linii kolejowej Kraków – Miechów, a następnie na oddanie do użytku bezpośredniego połączenia Krakowa ze stolicą państwa.

23 maja 1929 roku zgłosił wniosek w sprawie wywłaszczenia gruntów w Dzielnicy XVIII (Warszawskie), XVII (Krowodrza) pod rozbudowę węzła kolejowego w Krakowie, w szczególności na budowę stacji parowozowej i odcinka linii Kraków – Miechów. Wnioskował, by prezydent Krakowa wystąpił do Ministerstwa Komunikacji o przyspieszenie rozbudowy węzła kolejowego w Krakowie. Linia kolejowa Kraków – Miechów została uroczystie otwarta 24 listopada 1934 roku. Wkrótce potem nową, znacznie krótszą trasą, wyruszył z Krakowa do Warszawy pociąg pasażerski.

W związku z rozwojem komunikacji samochodowej w Krakowie, 7 czerwca 1929 roku Adelman zwrócił się z wnioskiem do prezydenta miasta, by ten wystąpił do Ministra Oświaty w sprawie założenia w Krakowie szkoły dla kształcenia kierowców i mechaników samochodowych. Rzeczywiście w latach 30. XX wieku zaczęła funkcjonować w Krakowie zawodowa publiczna szkoła dokształcająca nr 12 dla kierowców i mechaników przy ul. Szlak 5/7.

Adelman był również wnioskodawcą zakupu sprzętu w firmie Austro-Daimler Towarzystwa Budowy Motorów S.A. dla Miejskiej Straży Pożarnej, w tym samochodów osobowych, beczkowozów i pomp pożarniczych.

Wobec zapowiadanej informacji o likwidacji połączenia lotniczego Krakowa z Wiedniem oraz Warszawą, Adelman 17 października 1929 roku przedstawił interpelację w sprawie komunikacji lotniczej. W związku z obawą, iż Kraków zostanie odcięty od połączeń międzynarodowych, apelował o podjęcie energicznej interwencji przez Prezydium Miasta. Komunikacja łącząca Kraków z Warszawą oraz Wiedniem została utrzymana, a nawet rozbudowano ją w 1938 roku o nową linię do Budapesztu.

Adelman zabierał głos również w spraw przemysłu i handlu, które były mu szczególnie bliskie. Gdy w związku inicjatywą lwowskiej Izby Przemysłowo-Handlowej miano przenieść Wyższy Urząd Górniczy z Krakowa do Lwowa, 14 lutego 1930 roku przedłożył wniosek nagły, na podstawie którego Prezydium Miasta miało podjąć odpowiednie działania zmierzające do uniemożliwienia tego przeniesienia. Akcja władz krakowskich była skuteczna, Wyższy Urząd Górniczy nadal funkcjonował w Krakowie z siedzibą przy ul. Karmelickiej 38.

Na posiedzeniu Rady Miejskiej 26 marca 1930 roku poruszył kwestię konieczności ożywienia turystyki, mówił o pauperyzacji handlu oraz przeciążeniu podatkowym ludności.

22 maja 1930 roku Adelman w swoim wystąpieniu stwierdził, iż po zakończeniu wojny w 1918 roku Kraków przestał być ważnym ośrodkiem handlowym z powodu przesunięcia granic.

²⁶ *Dziennik Rozporządzeń*, r. XXXVII, 1916, pos. z 28 XII 1916, s. 155; *Dziennik Rozporządzeń*, XLIII, 1922, pos. 132 z 27 III 1922, s. 31–32; pos. 139 z 7 XII 1922, s. 123, *Dziennik Rozporządzeń*, r. XLIV, 1923, pos. 31 I 1923, s. 7–9; pos. 145 z 29 V 1923, s. 112; pos. 153 z 14 XII 1923, s. 217; *Dziennik Rozporządzeń*, r. XLV, 1924, pos. z 4 II 1924, s. 29; pos. 157 z 15 IV 1924, s. 64; pos. 159 z 7 VII 1924, s. 89; *Dziennik Rozporządzeń*, XLVII, 1926; pos. 162 z 6 VIII 1926 s. 139; *Dziennik Rozporządzeń*, r. L, 1929, pos. z 1 III 1929, s. 82–83.

²⁷ *Dziennik Rozporządzeń*, r. XLIII, 1922, pos. 133 z 11 IV 1922, s. 43, 40, 46; pos. 134 z 22 V 1922, s. 50–51; pos. 136 z 29 VIII 1922, s. 73–74; pos. 137 z 21 XI 1922, s. 98; pos. 138 z 22 XI 1922, s. 100–101, 104; *Dziennik Rozporządzeń*, r. XLIX, 1928, pos. 202 z 25 X 1928, s. 417, 419; *Dziennik Rozporządzeń*, r. LI, 1930 pos.1 (budżetowe) z 26 III 1930, s. 139–141; J.T. Nowak, *Pogrzeb Juliusza Słowackiego w Krakowie w 1927 r. (W 60-tą rocznicę sprowadzenia prochów wieszczą do kraju)*, „Krzysztofory. Zeszyty Naukowe Muzeum Historycznego Miasta Krakowa”, z. 13, 1986, s. 117–130.

Według niego Kraków powinien wykorzystać ruch turystyczny ze względu na bogatą przeszłość historyczną oraz wielką wartość architektoniczną zabytkowej zabudowy. W mieście powinny być organizowane atrakcyjne dla turystów widowiska o treści historycznej oraz wystawy. Postulował powołanie komitetu urzędników wystawy powszechnej prezentującej postęp w dziedzinie przemysłu, która miała być się odbyć w Krakowie w 1931 roku.

Był wnioskodawcą wprowadzenia ulg podatkowych dla budowania największej w Krakowie fabryki środków farmaceutycznych Dr Wander S.A. z Berna Szwajcarskiego. W uzasadnieniu zwracał uwagę na doniosłe znaczenie ekonomiczne i społeczne wspomnianej inwestycji dla miasta²⁸.

Warto wspomnieć o jeszcze jednym wniosku złożonym przez Adelmiana. 21 lutego 1923 roku w imieniu sekcji I wnioskował, by przeznaczyć na cmentarzu Rakowickim grunt pod budowę grobowca dla rotmistrza Zbigniewa Dunina-Wąsowicza (1882–1915) oraz jego ułanów legionowych, poległych w bohaterskiej szarży na pozycje wojsk rosyjskich pod Rokitną 13 czerwca 1915 roku. Ciała żołnierzy sprowadzono z cmentarza w Rarańcy na Bukowinie i uroczyste pochowano w grobowcu w pasie 67 na cmentarzu Rakowickim 25 lutego 1923 roku²⁹.

Na zakończenie tej części warto przypomnieć jeszcze jeden interesujący epizod z życia Aleksandra Adelmiana, związany z jego aktywnością samorządową. Otóż w 1926 roku był kandydatem na prezydenta Krakowa, jego kandydatura została zgłoszona przez znanego działacza narodowego Stanisława Rymara (1886–1965) i została poparta przez radnych Chrześcijańskiej Demokracji oraz Związku Ludowo-Narodowego. Podczas wyborów, które odbyły się 19 czerwca 1926 roku, Adelman otrzymał 21 głosów na 107 głosujących i przegrał wybory z Karolem Rolle (1871–1954), dotychczasowym wiceprezydentem Krakowa, który otrzymał 80 głosów. Trzeci ze startujących kandydatów, ustępujący komisarz rządowy w Krakowie Witold Ostrowski, otrzymał cztery głosy.

Adelman był zwolennikiem solidaryzmu społecznego, myśli społecznej Kościoła Katolickiego, rozszerzenia działalności socjalnej państwa. Znamienne są jego słowa wypowiedziane 23 marca 1928 roku podczas dyskusji nad budżetem na rok 1928/1929 w Radzie Miasta Krakowa. Powiedział wówczas, iż wielkie zadania mogą być jedynie rozwiązane przy współpracy całej Rady: „Nie walka klas, ale solidarność

społeczna, owiana chrześcijańską zasadą sprawiedliwości, może doprowadzić do pomyślnego przeprowadzenia zadań Gminy i podniesienia dobrobytu jej obywateli”³⁰.

Działalność polityczna

Bardzo ważną dziedziną aktywności publicznej Aleksandra Adelmiana była działalność polityczna. Przez wiele lat był on związany z krakowską Chrześcijańską Demokracją. Po I wojnie światowej w krakowskim środowisku politycznym nastąpiło znaczne uaktywnienie ruchu chrześcijańsko-społecznego i narodowego.

30 października 1918 roku w Krakowie zostało powołane do życia Chrześcijańsko-Narodowe Stronnictwo Robotnicze (ChNSR). W czasie wyborów do Sejmu Ustawodawczego, które odbyły się 26 stycznia 1919 roku, lista Zjednoczonego Komitetu Krakowskiego, zwanego Blokiem Narodowym, w skład którego wchodziła chadecja, uzyskała w Krakowie najwyższą liczbę głosów.

Ruch chrześcijańsko-narodowy w Krakowie wspierało wiele znanych postaci, w tym biskup krakowski ksiądz Adam Stefan Sapieha (1867–1951), wybitni profesorowie: Stanisław Kutrzeba (1876–1946), Władysław Semkowicz (1878–1949), Kazimierz Kumaniecki (1880–1941), literat Antoni Waśkowski (1885–1966).

W mieście prężnie rozwijał się chrześcijański ruch związkowy pod kierunkiem księdza Ludwika Kasprzyka (1881–1956). Podczas walnego zjazdu przedstawicieli chrześcijańskich związków zawodowych 23–24 maja 1920 roku, Adelman został wybrany do Komisji Kontrolującej Polskiego Zjednoczenia Chrześcijańskich Związków Zawodowych. W dniach 24–25 maja 1920 roku przewodniczył obradom I Kongresu działaczy chadeckich, w trakcie którego powstało ogólnopolskie Chrześcijańsko-Narodowe Stronnictwo Pracy (ChNSP). Uczestniczył aktywnie w pracach Komisji Programowej.

W lutym 1921 roku Adelman przewodniczył obradom II Zjazdu Dzielnicego przedstawicieli chadecji z Małopolski Zachodniej. Przez wiele lat był członkiem władz małopolskich Polskiego Stronnictwa Chrześcijańskiej Demokracji (PChD), utworzonego w 1925 r. z Chrześcijańsko-Narodowego Stronnictwa Pracy (ChNSP). Należy przypomnieć, iż w tym czasie przywódcami krakowskiej chadecji byli Karol Holeksa (1886–1968) oraz Jan Puchałka.

Po wydarzeniach związanych z przewrotem majowym 12 maja 1926 roku w łonie krakowskiej chadecji ujawniły się podziały. Można wyróżnić trzy podstawowe nurty: opozycyjny w stosunku do sanacyjnego rządu, reprezentowany przez Jana Matyasika (1887–1949), redaktora naczelnego „Głosu Narodu” i Karola Holeksę; umiarkowany, którego przedstawicielem był ks. Ludwik Kasprzyk i Aleksander Adelman oraz niezdeklarowany, wyczekujący na rozwój wypadków, reprezentowany przez Jana Puchałkę, Henryka Pachoniskiego (1878–1957).

W końcu grudnia 1927 roku Adelman uczestniczył w rozmowach z przedstawicielami Narodowej Demokracji w sprawie zawiązania koalicji wyborczej przed wyborami parlamentarnymi, które zaplanowano na 1928 rok. Ostatecznie do utworzenia wspomnianej koalicji nie doszło.

²⁸ *Dziennik Rozporządzeń*, r. L, 1929, pos. 220 z 23 V 1929, s. 222, 223, 226–227; pos. 221 z 7 VI 1929, s. 302, 304; pos. 222 z 11 VII 1929, s. 311, 313; pos. 224 z 17 X 1929, s. 412–413; *Dziennik Rozporządzeń*, r. LI, 1930, pos. 229 z 14 II 1930, s. 122; pos. 1 (budżetowe) z 26 III 1930, s. 139–141; pos. 235 z 22 V 1930, s. 237–238, 240.

²⁹ *Dziennik Rozporządzeń*, r. XLIV, 1923, pos. z 31 I 1923, s. 7–9; pos. 141 z 21 II 1923, s. 35; J.T. Nowak, *Pogrzeb Rokitnianców w Krakowie w 1923 r.*, „Krzysztofory. Zeszyty Naukowe Muzeum Historycznego Miasta Krakowa”, z. 14, 1987, s. 7–17.

³⁰ *Dziennik Rozporządzeń*, r. XLVII, 1926, pos. nadzw. 66 z 19 VI 1926, s. 119; *Dziennik Rozporządzeń*, r. XLIX, 1928, pos. 189 z 23 III 1928, s. 163.

Adelman brał udział w rozmowach z Wojciechem Korfantym (1873–1939), przywódcą polskiej Chrześcijańskiej Demokracji, na temat sformowania frontu antysanacyjnego. Na początku września 1928 roku uczestniczył w konferencji delegatów chadecji z całej Polski w podkrakowskich Przegorzałach, która była poświęcona sprawom ustrojowym, a w szczególności zagadnieniom zmiany konstytucji oraz ordynacji wyborczej.

W 1930 roku liderzy krakowskiej chrześcijańskiej demokracji: Karol Holeksa, ks. Ludwik Kasprzyk, Aleksander Adelman zajmowali raczej negatywne stanowisko wobec powstającego – przede wszystkim z inicjatywy Polskiej Partii Socjalistycznej (PPS) – antyrządowego bloku ugrupowań opozycyjnych, Związku Obrony Prawa i Wolności Ludu, czyli Centrolewu.

Podczas III Kongresu Ogólnopolskiego działaczy chadeczek w Krakowie 11 października 1931 roku Adelman wchodził w skład prezydium zjazdu. Należy wspomnieć, iż w latach 30. akcentował bliskość ideową Chrześcijańskiej Demokracji oraz Narodowej Demokracji, m.in. w styczniu 1935 roku przemawiając podkreślił, iż Chrześcijańska Demokracja jest organizacją pokrewną Stronnictwu Narodowemu i duchowo czuje się z nim związana.

Adelman uczestniczył w październiku 1937 roku w inauguracji działalności nowego ugrupowania politycznego, Stronnictwa Pracy (SP), które powstało w wyniku połączenia Chrześcijańskiej Demokracji i Narodowej Partii Robotniczej (NPR)³¹.

Działalność parlamentarna

Ważnym etapem w działalności publicznej Adelmiana była aktywność na forum parlamentarnym. Jesienią 1922 roku odbyły się wybory parlamentarne; najpierw do Sejmu I kadencji (5 listopada 1922 roku), następnie do Senatu I kadencji (12 listopada). Adelman kandydował do Senatu Rzeczypospolitej Polskiej w województwie krakowskim z listy nr 8 (Chrześcijańskiego Związku Jedności Narodowej), która grupowała zwolenników chadecji i endecji, startując z pozycji trzeciej, mając poparcie znanego krakowskiego działacza chadecckiego ks. Ludwika Kasprzyka. W skali ogólnopolskiej w wyborach parlamentarnych zwyciężyła lista nr 8 (Chrześcijańskiego Związku Jedności Narodowej).

Wybory do Senatu odbywały się tradycyjnie w znacznie spokojniejszej atmosferze niż do Sejmu. W województwie krakowskim frekwencja wyborcza do Senatu wyniosła 63,47%. Sukces w województwie odniosła jednak lista nr 1 (Polskiego Stronnictwa Ludowego „Piast”), która uzyskała 40,55% głosów. Zwyciężyła w 17 powiatach: Bochnia, Brzesko, Dąbrowa, Gorlice, Grybów, Jasło, pow. Kraków, Limanowa, Mielec, Myślenice, Nowy Sącz, Pilzno, Ropczyce, Spisz – Orawa, Tarnów, Wadowice, Wieliczka.

Drugie miejsce zajęła lista nr 8 (Chrześcijańskiego Związku Jedności Narodowej), która uzyskała 24,39% i wygrała w czterech powiatach: Biała, m. Kraków, Nowy Targ i Żywiec.

Kolejne miejsce zajęła na lista nr 2 (Polskiej Partii Socjalistycznej), uzyskała 14,64% głosów wyborców, odnosząc sukces w trzech powiatach: Chrzanów, Oświęcim, Podgórze. W powiecie miejskim Kraków sukces odnotowała lista

nr 8 (ChZJN), na którą oddano 48,05% głosów; drugie miejsce zajęła lista nr 2 (PPS) z poparciem 26,79%³².

Podczas wyborów do Senatu w 1922 roku największą liczbę mandatów w województwie krakowskim zdobyła lista nr 1 (PSL „Piast”) – cztery. Mandaty z tej listy otrzymali: Jakub Bojko (1857–1943), Władysław Długosz (1864–1937), Andrzej Średniawski (1857–1931) oraz Stanisław Nowak (1859–1936). W wyniku rezygnacji J. Bojki z mandatu w województwie krakowskim, senatorem został były sędzia Franciszek Ścibor (1862–1932).

Lista nr 8 (ChZJN) zdobyła dwa mandaty; które otrzymali: biskup Adam Stefan Sapieha (1867–1951) oraz Emil Godlewski junior (1875–1944). Lista nr 2 (PPS) uzyskała jeden mandat, który zdobył Jan Englisch (1861–1929).

Aleksander Adelman wszedł do Senatu I kadencji jako zastępca senatora, w miejsce biskupa Adama Stefana Sapiehy, który złożył mandat 9 marca 1923 roku, zgodnie z zaleceniem Stolicy Apostolskiej o zakazie kandydowania do parlamentu kardynałom i biskupom z partyjnych list wyborczych.

Adelman złożył ślubowanie senatorskie 22 marca 1923 roku, mając 63 lata. Był członkiem Prezydium Klubu Parlamentarnego Chrześcijańskiej Demokracji (KPChD), następnie Klubu Parlamentarnego Polskiego Stronnictwa Chrześcijańskiej Demokracji (PSChD), na którego czele stał prezes Józef Chaciński (1889–1954). Adelman wraz z Pawłem Romockim (1880–1940) oraz Tadeuszem Skowronkiem (1884–1966) wchodził w skład komisji rewizyjnej klubu. Wspomniany klub Chrześcijańskiej Demokracji należał podczas I kadencji Sejmu i Senatu (1922–1927) do najsilniejszych ugrupowań w parlamencie.

Przez prawie cztery lata Adelman intensywnie pracował w ważnej senackiej komisji skarbowo-budżetowej, której od maja 1926 roku przewodniczył. Komisja ta miała za zadanie badać sprawozdania i wnioski przedkładane przez Najwyższą Izbę Kontroli (NIK), projekty wszelkich ustaw dotyczących skarbowości oraz finansów państwa. Ponadto trafiały do niej sprawy związane z funkcjonowaniem giełdy, banków, a także komunikacji.

Adelman pełnił również funkcję przewodniczącego połączonych komisji parlamentarnych rozpatrujących sprawę ustawy o reformie rolnej. Podczas posiedzeń plenarnych izby należał do aktywnych senatorów, często zabierał głos w kwestiach przede wszystkim finansowych i gospodarczych.

³¹ J. Puchałka, *Polskie Zjednoczenia Chrześcijańskich Związków Zawodowych z siedzibą w Krakowie*, Kraków 1921, s. 45; K. Turowski, *Historia ruchu chrześcijańsko-demokratycznego w Polsce*, t. I, II, Warszawa 1989, s. 241, 242, 274, 278, 291, 308, 372; C. Lechicki, *Chrześcijańska Demokracja w Krakowie (1897–1937)*, „Studia Historyczne”, r. 17, 1974, s. 585–608; H. Przybylski, *Chrześcijańska Demokracja i Narodowa Partia Robotnicza w latach 1926–1937*, Warszawa 1980, s. 61; B. Krzywobłocka, *Chadecja 1918–1937*, Warszawa 1974, s. 130, 138, 188, 190, 324, 464, 474, 493; J. Holzer, *Mozaika polityczna Drugiej Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 1974, s. 130–144, 397–411.

³² *Statystyka wyborów do Sejmu i Senatu odbytych w dn. 5 i 12 XI 1922 r.*, [w:] *Statystyka Polski*, t. VIII, Warszawa 1926, s. 103–117.

Był wielokrotnie sprawozdawcą senackiej komisji skarbowo-budżetowej wielu ważnych projektów ustaw, m.in.: w 1923 roku o zaopatrzeniu inwalidów i ich rodzin, w 1924 roku o opodatkowaniu piwa, o monopolu spirytusowym; w 1925 roku: projektu preliminarza budżetowego Prezydium Rady Ministrów na 1925 rok, ustawy o budżecie Najwyższej Izby Kontroli oraz Monopoli Państwowych na rok 1925; o budowie kolei Kalety – Herby – Wieluń – Podzamcze, o opodatkowaniu wina i miodu syconego, o monopolu zapalczanym, o Głównej Inspekcji Kolejowej; w 1926 roku: o wynikach kontroli NIK za 1925 rok w Ministerstwie Skarbu oraz Ministerstwie Robót Publicznych.

Adelman był również wielokrotnie sprawozdawcą z ramienia komisji skarbowo-budżetowej nowelizacji ustaw. W 1923 roku przedstawił na forum Senatu następujące ważne nowele: do ustawy z 29 maja 1920 roku o opodatkowaniu spadków i darowizn, w 1924 r. do ustawy o dodatkowych rezolucjach do poszczególnych części budżetu na rok 1924, zaś w 1925 roku noweli do ustawy z 1 czerwca 1922 roku o monopolu tytoniowym.

Wielokrotnie przemawiał podczas debat senackich. W 1923 roku zabierał głos podczas dyskusji dotyczących następujących istotnych projektów ustaw: o przyznaniu kredytu na pomoc dla osadników rolnych, o podatkach komunalnych, o dodatkowym prowizorium budżetowym na okres lipiec – wrzesień 1923 roku oraz październik – gruzdziej tego roku.

³³ Szerzej o Senacie RP w okresie międzywojennym: A. Ajnenkiel, *Spór o model polskiego parlamentaryzmu do roku 1926*, Warszawa 1972; A. Ajnenkiel, *Historia sejmu polskiego*, t. II: cz. II, *Druga Rzeczpospolita*, Warszawa 1989; J. Czajowski, *Pozycja prawnoustrojowa Senatu RP (1922–1926) w świetle Konstytucji Marcowej i praktyki ustrojowej*, Kraków 1996; J. Czajowski, *Senat Rzeczypospolitej Polskiej pierwszej kadencji 1922–1927*, Kraków 1999; J. Pietrzak, *O kształtowaniu się koncepcji Senatu w Polsce Odrodzonej*, [w:] *Senat w Polsce. Dzieje i terażniejszość. Sesja naukowa, Kraków 25 i 26 maja 1993 r.*, Kraków 1993, s. 175–181; J. Pietrzak, *Senat Rzeczypospolitej Polskiej. Tradycje i współczesność XV–XXI w.*, Warszawa 2002, s. 145–169. *Skład osobowy i komisje Senatu Rzeczypospolitej Polskiej w dniu 15 marca 1923 r.*, Warszawa 1923, s. 5; T. Rzepecki, W. Rzepecki, *Sejm i Senat 1922–1927*, Poznań 1923, s. 403, 548; L. Kasprzyk, *Wspomnienia*, BJ rkps II 9824, s. 285, 304, 305; *Senat Rzeczypospolitej Polskiej. Okres I. Sprawozdania stenograficzne*, pos. 38 z 28 XI 1923; pos. 58 z 12 VI 1924; pos. 69 z 26 VII 1924; pos. 94 z 13 V 1925; pos. 98 z 15 VI 1925; pos. 105 z 23 VI 1925; pos. 109 z 22 VII 1925; pos. 36 z 3 XI 1923; pos. 75 z 19 XI 1924; pos. 82 z 4 II 1925; pos. 97 z 13 VI 1925; pos. 141 z 15 XII 1926; pos. 18 z 19 IV 1923; pos. 28 z 11 VIII 1923; pos. 35 z 25 X 1923; pos. 44 z 11 I 1924; pos. 47 z 27 II 1924; pos. 78 z 17 XII 1924; pos. 65 z 22 VII 1924; pos. 102 z 19 VI 1925; pos. 123 z 27 I 1926; pos. 134 z 23 VII 1926; pos. 136 z 31 VII 1926.

³⁴ *Postowie i Senatorowie Rzeczypospolitej Polskiej...*, s. 43.

³⁵ *Sprawozdanie z działalności Polskiego Związku Turystycznego w Krakowie za okres Pięciolecia 1928–1932*, Kraków 1933, s. 23; „Kupiec Polski” nr 29 z dn. 1 VIII 1930, s. 1–2.

W 1924 roku wypowiedział się m.in. o naprawie Skarbu Państwa i reformie walutowej, o rozciągnięciu na byłych zabór rosyjski ustaw obowiązkowym ubezpieczeniu robotników od wypadków, podczas rozprawy szczegółowej nad preliminarzem budżetowym Prezydium Rady Ministrów na 1924 roku o dodatkowych kredytach na rok 1924.

W 1925 roku zabierał głos w sprawie budżetu Ministerstwa Przemysłu i Handlu w 1925 roku.

W 1926 roku zajmował stanowisko przy nowelizacji ustawy z 2 sierpnia 1922 roku o Najwyższym Trybunale Administracyjnym, nowelizacji ustawy o taryfie celnej, projekcie ustawy o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji, projekcie ustawy o zmianie konstytucji i pełnomocnictwach dla rządu; projekcie ustawy o prowizorium budżetowym na IV kwartał 1926 roku i I kwartał roku następnego³³.

W wyborach 1928 r. do Sejmu II kadencji Adelman bezskutecznie kandydował z listy państwowej nr 25 (Polski Blok Katolicki Polskiego Stronnictwa Ludowego „Piast” i Chrześcijańskiej Demokracji) na pozycji pierwszej.

Następnie, także bez sukcesu, kandydował do Senatu III kadencji w wyborach w 1930 roku z listy państwowej nr 19 (Katolicki Blok Ludowy) na pozycji trzeciej oraz w województwie nowogrodzkim³⁴.

Ostatnie lata życia

Po zakończeniu działalności parlamentarnej Adelman uczestniczył jeszcze w pracach Państwowej Rady Kolejowej oraz Rady Zakładu Ubezpieczeń Pracowników Umysłowych. Interesował się rozwojem ruchu turystycznego w Polsce. Był delegatem Prezydium Miasta Krakowa w Wydziale Polskiego Związku Turystycznego, jednej z najstarszych organizacji turystycznych na ziemiach polskich, powstałej w 1906 roku.

Po likwidacji firmy handlowej Tomasza Góreckiego, w latach 30. XX wieku Adelman pracował w Polskim Związku Turystycznym w Krakowie, którego prezesem był wówczas Marian Dąbrowski (1878–1958), znany krakowski wydawca prasowy i działacz polityczny. Warto w tym miejscu przytoczyć najważniejsze tezy artykułu Adelmiana *O przyszłości ruchu turystycznego w Polsce*, który opublikował w „Kupcu Polskim” 1 sierpnia 1930 roku. W celu zwiększenia liczby przyjazdów turystycznych postulował zorganizowanie polskich biur podróży w stolicach Rumunii, Czech, Węgier, Niemiec, które byłyby subwencjonowane przez polski rząd. Wskazywał konieczność szybkiego zorganizowania w Warszawie Centralnego Biura Propagandy Turystycznej, które połączyłoby wszystkie urzędy i stowarzyszenia turystyczne. Adelman podkreślał walory turystyczne województwa krakowskiego, zwracał jednak uwagę na braki w infrastrukturze komunikacyjnej, apelował o zastąpienie dróg szutrowych na asfaltowe lub betonowe, ulepszenie dróg z Katowic do Bielska-Białej i do Zakopanego, większą liczbę połączeń kolejowych i lotniczych Krakowa z miastami polskimi i zagranicznymi. Wykazywał potrzebę zwiększenia bazy noclegowej w województwie krakowskim, pilność budowy hoteli w Krakowie, Szczawnicy, Żywcu, Czorsztynie. Argumentował, że wzrost ruchu turystycznego w Małopolsce da podstawę dla rozwoju handlu i przemysłu polskiego³⁵.

Zapoznając się z tezami artykułu Adelmiana z 1930 roku warto docenić przenikliwość spostrzeżeń autora, gdyż wiele z nich do dziś jest aktualna. Należy wspomnieć, iż na przestrzeni swego życia Adelman był autorem licznych tekstów, publikowanych m.in. w „Gazecie Codziennej” (Lwów), następnie w „Głosie Narodu” (Kraków), a także w czasopiśmie specjalistycznym „Gorzelnik”.

Mając ponad 77 lat, 21 marca 1937 roku został wybrany na I wiceprezesa krakowskiego koła Chrześcijańskiej Demokracji. W tym okresie Adelman zbliżył politycznie się do sanacyjnego Obozu Zjednoczenia Narodowego (OZN). W 1938 roku został również szefem krakowskiego porządkowego komitetu wyborczego, występującego pod nazwą Polski Blok Katolicki³⁶.

Aleksander Adelman zmarł 3 marca 1942 roku w Krakowie w wieku 82 lat. Został pochowany na cmentarzu Rakowickim w grobowcu rodzinnym w kwaterze XXXIX.

Kilka słów warto poświęcić jego życiu osobistemu. 6 lutego 1886 roku ożenił się z Marią z Majewskich (1865–1948), pianistką, uczennicą Franciszka Liszta (1811–1886) wybitnego węgierskiego instrumentalisty i kompozytora. Syn Marii i Aleksandra Adelmanów, Emil, był pracownikiem biblioteki Wyższego Studium Handlowego, następnie kierownikiem biblioteki Wyższej Szkoły Ekonomicznej w Krakowie³⁷. Córka Adelmanów, Maria, wyszła za mąż za inż. Jerzego Tokarskiego, późniejszego wicedyrektora krakowskich wodociągów.

Brat Aleksandra Adelmiana Emil (1855–1926) był znanym prawnikiem; przez wiele lat prowadził kancelarię adwokacką w Myślenicach, następnie w Krakowie³⁸.

Przez ponad trzydzieści lat życia Aleksander Adelman mieszkał w Krakowie, początkowo przy ul. Smoleńskiej 26 (dziś ul. Smoleńsk), potem przy ul. Tarłowskiej 10, w latach 20. przy ul. Stolarskiej 5, a następnie – w latach 30. – przy Rynku Głównym³⁹.

Aneks nr 1

Wybrane wystąpienia radnego Aleksandra Adelmiana na forum Rady Miasta Krakowa, publikowane w *Dzienniku Rozporządzeń dla stoł. król. miasta Krakowa*

- wniosek o interwencję u władz okupacyjnych ziem Królestwa Polskiego w Lublinie, aby ułatwić przejazd do Krakowa ludności powiatu miechowskiego z żywnością przez granicę zaboru austriackiego, *pos. 12 z 7 IX 1916*;
- wniosek nagły w sprawie uczczenia zasług zmarłego Brata Alberta (Adama Chmielowskiego), *pos. z 28 XII 1916*;
- projekt uchwały skierowanej przeciw przeludnieniu miasta, *pos. 34 z 4 X 1917*;
- wystąpienie w sprawie delegacji do wojskowych władz austriackich, aby uzyskać tysiąc wagonów węgla na cele gminne, *pos. 36 z 15 XI 1917*.
- wystąpienie podczas debaty nad budżetem miejskim na rok 1917/1918, *pos. 40 z 18 I 1918*;
- wystąpienie podczas dyskusji nad budżetem miejskim na rok 1918/1919, *pos. 66 z 19 II 1919*;
- wniosek w sprawie zmiany terminarza roku budżetowego Gminy Kraków, *pos. 72 z 5 III 1919*;
- wniosek w sprawie kontroli filmów w kinach oraz prawa określenia czasu ich wyświetlania, a także ustalania wysokości cen biletów, *pos. 80 z 30 V 1919*;
- wystąpienie podczas debaty o stanie aprowizacji miasta, *pos. 87 z 31 X 1919*;
- wystąpienie w sprawie sytuacji bieżącej oraz mieszkalności w Krakowie, *pos. 99 z 19 V 1920*;
- wniosek w sprawie dystrybucji zakupionego zboża z Rumunii, *pos. 109 z 21 I 1921*;
- wnioski nagłe: w sprawie bezpieczeństwa publicznego w mieście, pozyskania gazu ziemnego w Karpatach Zachodnich oraz zakupu zboża z Rumunii, *pos. 110 z 14 III 1921*;
- wystąpienie w sprawie rekwizycji zakładów wychowawczych na pomieszczenia instytucji rządowych, *pos. 114 z 14 VI 1921*;

- wystąpienie w sprawie niedomagań budżetowych, *pos. 122 z 14 X 1921*;
- wniosek w sprawie kredytu na przyspieszenie i ubezpieczenie robót ochronnych zabezpieczających miasto od powodzi, *pos. 124 z 20 X 1921*;
- wniosek nagły w sprawie uwolnienia szkół od restrykcji wojskowych, *pos. 127 z 14 XI 1921*;
- rezolucja w sprawie wybudowania linii kolejowej łączącej Kraków z Zagłębiem oraz Kraków z Miechowem, *pos. 127 z 14 XI 1921*;
- wniosek nagły w sprawie właściwego spożytkowania materiału pochodzącego z rozbiórki baraków wojskowych w pobliżu stacji kolejowej, *pos. 128 z 17 XI 1921*;
- wniosek w sprawie przedłożenia przez Prezydium Miasta budżetu na 1922 r., *pos. 131 z 31 I 1922*;
- wniosek nagły w sprawie restauracji zniszczonego kościoła oo. Karmelitów na Piasku, *pos. 131 z 31 I 1922*;
- wniosek w sprawie rozszerzenia cmentarza miejskiego

³⁶ C. Brzoza, op. cit., s. 340.

³⁷ *Akademia Ekonomiczna w Krakowie w ubiegłym półwieczu*, pod. red. S. Bollandy, Kraków 1975, s. 142.

³⁸ K. Grodziska-Ożóg, *Cmentarz Rakowicki w Krakowie (1803–1939)*, Kraków 1987, s. 95.

³⁹ Archiwum Państwowe w Krakowie, *Spis ludności miasta Krakowa 1921*, t. II, poz.19; *Stefana Mikulskiego Wielka Księga Adresowa Stołecznego Królewskiego Miasta Krakowa oraz Królewskiego Wolnego Miasta Podgórze na rok 1909*, Rozdz. I, s. 2; na rok 1910, Rozdz. I, s. 2; na rok 1912, Rozdz. I, s. 2; na rok 1914, Rozdz. I, s. 30; *Skorowidz Rzeczypospolitej Polskiej i Księga Adresowa Miasta Krakowa na 1926 r.*, *Wykaz mieszkańców miasta Krakowa*, s. 2; *Księga Adresowa Miasta Krakowa i Województwa Krakowskiego na 1932 r.*, Dz. III, s. 165; *Księga Adresowa Miasta Krakowa i Województwa Krakowskiego*, R. 1933–1934, Dz. VIII, s. 2.

- na gruntach w Dzielnicy XVIII (Warszawskie) i gminy Olszy, *pos. 131 z 31 I 1922*;
- interpelacja w sprawie budowy garbarni w Dębnikach bez zezwolenia Magistratu, *pos. 132 z 27 III 1922*;
- interpelacje w sprawie rozbiórki baraków drewnianych; bezpieczeństwa publicznego w Teatrze Nowości przy ul. Starowiślniej; w sprawie zdrowotności w Dzielnicy XI (Dębniki), *pos. 133 z 11 IV 1922*;
- wniosek w sprawie oddania gmachu poszpitalnego na Wawelu na pomieszczenia dla Muzeum Narodowego w Krakowie, *pos. 133 z 11 IV 1922*;
- wniosek w sprawie oddania gmachu poszpitalnego na Wawelu na cele Akademii Górniczej oraz pomieszczenia muzealne, *pos. 134 z 22 V 1922*;
- interpelacja w sprawie kolonii mieszkaniowej tzw. Modrzejówki, *pos. 134 z 22 V 1922*;
- interpelacje: w sprawie wyremontowania zniszczonego szpitala Bonifratrów z powodu wojny; pomieszczenia dla zbiorów Muzeum Narodowego w Krakowie, *pos. 136 z 29 VIII 1922*;
- interpelacje: w sprawie rozszerzenia cmentarza Rakowickiego; złego oświetlenia w dzielnicy XX (Dąbie), *pos. 137 z 21 XI 1922*;
- wniosek nagły w sprawie połączenia kolejowego Krakowa z Zagłębiem Dąbrowskim i Krakowskim, *pos. 137 z 21 XI 1922*;
- wniosek w sprawie inwestycji i zmian w ruchu tramwajów, które miały na celu podniesienie dochodów przedsiębiorstwa, *pos. 138 z 22 XI 1922*;
- wniosek w sprawie rozpisania konkursu na plany pod budowę gmachu Muzeum Narodowego, *pos. 138 z 22 XI 1922*;
- interpelacja w sprawie założenia Krakowskiej Miejskiej Kolei Elektrycznej Spółki Akcyjnej, *pos. 139 z 7 XII 1922*;
- wniosek w sprawie przeniesienia Sądu Karnego i więzień ze śródmieścia Krakowa, *pos. 139 z 7 XII 1922*;
- wniosek w sprawie przeznaczenia gruntu pod budowę grobowca bohaterów szarży pod Rokitną na Cmentarzu Rakowickim, *pos. 141 z 21 II 1923*;
- wniosek nagły w sprawie elektrowni wodnej w Myczkowcach *pos. 153 z 14 XII 1923*;
- wniosek w sprawie pomocy pracownikom miejskim na wypadek choroby, *pos. z 4 II 1924*;
- wniosek nagły w sprawie wyznaczenia gruntu pod budowę kościoła na Grzegórkach, *pos. 159 z 7 VII 1924*;
- wniosek nagły w sprawie przeznaczenia 10 tys. zł przez Gminę m. Krakowa na roboty konserwacyjne przy kościele Mariackim, *pos. 162 z 6 VIII 1926*;
- wniosek w sprawie reasumpcji uchwały Tymczasowego Zarządu Miejskiego z dn. 4 VI 1926 r. w sprawie sprzedaży gruntu Funduszu Emerytalnemu Pracowników Krakowskiej Spółki Tramwajowej, *pos. 164 z 16 IX 1926*;
- wniosek w sprawie budowy kiosku na narożniku ul. Lubicz i pl. Kolejowego z pięcioma sklepikami, *pos. 169 z 16 XII 1926*;
- wniosek nagły w sprawie podatku miejskiego od lokali i wodociągowego, *pos. 170 z 13 I 1927*;
- wystąpienie podczas debaty budżetowej na rok 1927/1928, *pos. 174 z 4 IV 1927*;
- interpelacja w sprawie ceremonii sprowadzenia doczesnych szczątków J. Słowackiego do Krakowa, *pos. 176 z 2 VI 1927*;
- wniosek nagły w sprawie katastrofalnej sytuacji mieszkaniowej w Krakowie, *pos. 178 z 01 VII 1927*;
- projekt uchwały w sprawie oddania firmie Państwowe Zakłady Naftowe POLMIN na 1 rok dostaw dla administracji gminnej, materiałów pędnych, smarów i olejów, *pos. 180 z 27 X 1927*;
- wniosek w sprawie niewystarczającego oświetlenia ulic prowadzących ze stacji Kraków do Bonarki, *pos. 185 z 27 I 1928*;
- wniosek o podwyższenie dodatku gminnego do podatku państwowego od nieruchomości na rok 1928 r., *pos. 187 z 21 III 1928*;
- wystąpienie w dyskusji nad budżetem na rok 1928/1929, *pos. 189 z 23 III 1928*;
- wystąpienie w sprawie rozszerzenia cmentarza Rakowickiego, *pos. 192 z 13 IV 1928*;
- sprawozdanie w sprawie zatwierdzenia oferty na dostawy gminne, *pos. 196 z 24 V 1928*;
- interpelacja w sprawie wadliwej instalacji elektrycznej w Teatrze im. J. Słowackiego, *pos. 202 z 25 X 1928*;
- wniosek w sprawie uprawnień dla miejskiej komisji dla spraw przemysłowych, *pos. 202 z 25 X 1928*;
- wniosek w sprawie zakupu urządzeń w firmie Austro-Daimler Towarzystwa Budowy Motorów S.A. dla Miejskiej Straży Pożarnej, *pos. 203 z 6 XII 1928*;
- sprawozdawca wniosków: w sprawie nabycia gruntów pod rozszerzenie cmentarza Rakowickiego oraz zarezerwowania gruntu w Płaszowie pod budowę kościoła pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa, *pos. z 1 III 1929*;
- wystąpienie podczas dyskusji nad budżetem na rok 1929/1930, *pos. II (budżetowe) z 5 III 1929*;
- sprawozdawca wniosków w sprawie przedłużenia firmie Zajączek i Lankosz kontraktu na dostawę sukna oraz zatwierdzenie ofert na dostawy i roboty ekonomackie dla Gminy m. Krakowa, *pos. 215 z 11 IV 1929*;
- interpelacja w sprawie publicznego składu krajowego, *pos. 220 z 23 V 1929*;
- wniosek w sprawie wywłaszczenia gruntów w Dzielnicy XVIII (Warszawskie), XVII (Krowodrza) pod rozbudowę węzła kolejowego w Krakowie, *pos. 220 z 23 V 1929*;
- wniosek w sprawie utworzenia spółki drogowej dla naprawy i utrzymania drogi Kraków – Wola Justowska, *pos. 220 z 23 V 1929*;
- wniosek w sprawie założenia w Krakowie szkoły dla kształcenia kierowców i mechaników samochodowych, *pos. 221 z 07 VI 1929*;
- wniosek o przystąpienia Gminy Kraków do Spółki drogowej Kraków – Wola Justowska, *pos. 222 z 11 VII 1929*;
- wniosek w sprawie odstąpienia profesorowi J.I. Nowakowi (1865–1946), byłemu premierowi RP, części parceli gminnej przy dzisiejszej ul. S. Wyspiańskiego pod budowę willi w Dzielnicy XV (Nowa Wieś), *pos. 222 z 11 VII 1929*;
- interpelacja w sprawie komunikacji lotniczej; *pos. 224 z 17 X 1929*;

- wnioski nagłe w sprawie dokończenia budowy kliniki ginekologicznej i Biblioteki Jagiellońskiej, *pos. 224 z 17 X 1929*;
- sprawozdawca reasumpcji uchwały o sprzedaży parcel budowlanych po firmie M.L. Dobrowolski, *pos. 225 z 7 XI 1929*;
- wniosek w sprawie budowy dworca kolejowego, *pos. 227 z 5 XII 1929*;
- wniosek w sprawie zapewnienia bezpieczeństwa w kinoteatrach krakowskich, *pos. 228 z 9 I 1930*;
- wniosek w sprawie krakowskich połączeń lotniczych, *pos. 228 z 9 I 1930*.
- wniosek nagły w sprawie podjęcia odpowiednich działań zmierzających do uniemożliwienia przeniesienia Wyższego Urzędu Górniczego z Krakowa do Lwowa, *pos. 229 z 14 II 1930*;
- wniosek w sprawie kredytu dla Działu Budownictwa na rok 1929/1930, *pos. 230 z 4 III 1930*;
- wystąpienie w sprawie komunikacji i budownictwa krakowskiego, ochrony miasta przed klęską powodzi, *pos. 1 (budżetowe) z 26 III 1930*;
- wniosek nagły w sprawie podjęcia wszelkich starań w celu wyjednania dla Krakowa znacznego kredytu na akcję budowlaną, *pos. z 24 IV 1930*;
- wniosek w sprawie zaostrożenia kryterium wydawania licencji w handlu tzw. obnośnym, *pos. 235 z 22 V 1930*;
- wniosek w sprawie powołania komitetu urządzenia wystawy przemysłowej w 1931 r., *pos. 235 z 22 V 1930*;
- wniosek w sprawie wprowadzenia ulg podatkowych dla budowania w Krakowie fabryki środków farmaceutycznych Dr Wander S.A. w Bernie Szwajcarskim, *pos. 235 z 22 V 1930*;
- wniosek w sprawie przekazania gruntu gminnego przy ul. Sienkiewicza pod budowę gmachu szkolnego Wyższego Studium Handlowego, *pos. 238 z 9 X 1930*;
- wnioski: w sprawie zabudowy bloków na gruntach Macieja Biesiadeckiego, regulacji dróg polnych w Dz. XVII (Krowodrza), regulacji wylotu ul. Szewskiej, Karmelickiej i Dunajewskiego, *pos. 238 z 9 X 1930*;
- wniosek nagły w sprawie zabezpieczenia Krakowa przed powodzią, *pos. 239 z 6 XI 1930*;
- wniosek w sprawie przebudowy dworca osobowego w Krakowie, *pos. 239 z 6 XI 1930*;
- wniosek w sprawie zawarcia umowy z firmą Autotechnika w sprawie wymiany kół przy samochodach taboru Miejskich Zakładów Samochodowych, *pos. 238 z 9 X 1930*;
- wniosek w sprawie nabycia gruntów na cele otwarcia ul. Zabłocie oraz planu zabudowania gruntu w Dzielnicy XV (Nowa Wieś), *pos. 238 z 9 X 1930*;
- wniosek w sprawie dzierżawy części gruntu gminnego w Dzielnicy XI (Dębniki) na potrzeby stacji radiotelegraficznej, *pos. 240 z 18 XII 1930*;
- wniosek w sprawie kredytu dodatkowego w wysokości 700 tys. zł na zapłatę przypadającego na Gminę Miasta Krakowa udziału w kosztach budowy IV mostu, *pos. 241 z 16 I 1931*.

Aneks nr 2

Wybrane wystąpienia senatora Aleksandra Adelmana na forum Senatu RP, opublikowane w *Sprawozdaniach stenograficznych Senatu Rzeczypospolitej Polskiej. Okres I.*

A. Adelman był sprawozdawcą senackiej komisji skarbowo-budżetowej projektów ustaw:

- o zaopatrzeniu inwalidów i ich rodzin, *pos. 38 z 28 XI 1923*;
- o rozciągnięciu na województwo śląskie i Kresy Wschodnie ustawy o urządzeniu Polskiej Państwowej Loterii Klasowej, *pos. 39 z 5 XII 1923*;
- o opodatkowaniu piwa, *pos. 58 z 12 VI 1924*;
- o monopolu spirytusowym, *pos. 69 z 26 VII 1924*;
- o przyznawaniu darów z łaski, *pos. 77 z 11 XII 1924*;
- o potrąceniach z uposażenia osób wojskowych, *pos. 80 z 15 I 1925*;
- o rozciągnięciu na województwo śląskie przepisów ustaw z 17 grudnia 1920 i 4 lipca 1923 r. o ulgowych pożyczkach dla rzemieślników, *pos. 80 z 15 I 1925*;
- o odszkodowaniu dla robotników i pracowników przedsiębiorstw spirytusowych, którzy z powodu wprowadzenia monopolu stracili pracę, *pos. 94 z 13 V 1925*;
- preliminarza budżetowego Prezydium Rady Ministrów na 1925 r., *pos. 97 z 13 VI 1925*;

- o budżecie Najwyższej Izby Kontroli oraz Monopoli Państwowych na rok 1925, *pos. 98 z 15 VI 1925*;
- o zamianie gruntu państwowego w Krakowie – Grzegórkach na prywatny grunt, *pos. 105 z 23 VI 1925*;
- o budowie kolei Kalety– Herby– Wieluń – Podzamcze, *pos. 105 z 23 VI 1925*;
- o opodatkowaniu wina i miodu syconego, *pos. 107 z 1 VII 1925*;
- o monopolu zapalczanym i opodatkowaniu zapalniczek, *pos. 108 z 15 VII 1925*;
- o Głównej Inspekcji Kolejowej, *pos. 109 z 22 VII 1925*;
- o zniesieniu rozporządzenia Prezydenta RP o przedsiębiorstwach dla eksploatacji kolei państwowych, *pos. 109 z 22 VII 1925*;
- o zamianie gruntu państwowego z nadleśnictwa Hajnówka na prywatny, *pos. 128 z 31 III 1926*;
- o wynikach kontroli NIK za 1925 r. w Ministerstwie Skarbu oraz Ministerstwie Robót Publicznych, *pos. 141 z 15 XII 1926*.

A. Adelman był sprawozdawcą komisji skarbowo-budżetowej nowelizacji ustawy:

- z 17 grudnia 1920 r. w sprawie udzielania gwarancji Skarbu Państwa za ulgowe pożyczki dla drobnych przemysłowców, *pos. 25 z 4 VII 1923*;

- z 29 maja 1920 r. o opodatkowaniu spadków i darowizn, *pos. 36 z 3 XI 1923*;
- z 7 kwietnia 1922 r. o podwyższeniu i zrównaniu stawek przy niektórych opłatach stemplowych, *pos. 41 z 19 XI 1923*;
- o dodatkowych rezolucjach do poszczególnych części budżetu na rok 1924 r., *pos. 75 z 19 XI 1924*;
- z 1 czerwca 1922 r. o monopole tytoniowym, *pos. 82 z 4 II 1925*.

A. Adelman przemawiał podczas debat senackich podczas dyskusji dotyczących projektów ustaw:

- o przyznaniu kredytu na pomoc dla osadników rolnych, *pos. 18 z 19 IV 1923*;
- o podatkach komunalnych, *pos. 28 z 11 VIII 1923*;
- w sprawie pomocy dla pogorzalców w Starym Samborze, *pos. 33 z 10 X 1923*;
- o dodatkowym prowizorium budżetowym na okres lipiec – wrzesień 1923 r. oraz październik – grudzień 1923 r., *pos. 35 z 25 X 1923*;
- o naprawie Skarbu Państwa i reformie walutowej, *pos. 44 z 11 I 1924*;
- o rozciągnięciu na były zabór rosyjski ustaw obowiązkowym ubezpieczeniu robotników od wypadków, *pos. 45 z 30 I 1924*;
- podczas rozprawy budżetowej, *pos. 47 z 27 II 1924*;
- podczas rozprawy szczegółowej nad preliminarzem budżetowym Prezydium Rady Ministrów na 1924 r., *pos. 65 z 22 VII 1924*;
- o dodatkowych kredytach na 1924 r., *pos. 78 z 17 XII 1924*;
- w sprawie budżetu Ministerstwa Przemysłu i Handlu w 1925 r., *pos. 102 z 19 VI 1925*;
- przy nowelizacji ustawy z 2 sierpnia 1922 r. o Najwyższym Trybunale Administracyjnym, *pos. 123 z 27 I 1926*;
- o projekcie ustawy o opłatach stemplowych, *pos. 129, z 22 IV 1926*;
- nowelizacji ustawy o taryfie celnej, *pos. 124 z 18 II 1926*; *pos. 129, z 22 IV 1926*;
- o projekcie ustawy o uzupełnieniu prowizorium budżetowym na okres od 1 do 30 IV 1926 r. oraz o prowizorium budżetowym na okres od 1 V do 30 VI 1926 r., *pos. 130 z 30 IV 1926*;
- o projekcie ustawy o prowizorium budżetowym na okres od 1 V do 30 VI oraz od 1 VII do 30 IX 1926 r., *pos. 133 z 1 VII 1926*;
- o projekcie ustawy o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji, *pos. 134 z 23 VII 1926*;
- o projekcie ustawy o zmianie konstytucji i pełnomocnictwach dla rządu, *pos. 136 z 31 VII 1926*;
- o projekcie ustawy o prowizorium budżetowym na IV kwartał 1926 i I kwartał 1927 r., *pos. 142 z 18 XII 1926*.

Socio-political activity of Aleksander Adelman (1859–1942)

Aleksander Adelman (1859–1942) was born in Mikołajów, studied at the Lvov Polytechnic, in 1879 graduated from the Vienna Polytechnic.

Initially he worked as a chemist in sugar refineries in the Russian Empire. In 1886 he directed the oil refinery in Lvov. Subsequently he worked in the Galicia treasury administration. In 1891 he became the inspector of alcohol distillation in the District Treasury Management in Stanisławów, and since 1898 – the inspector of technical control. In 1908 he left the administration and moved to Krakow – he made a contribution to the development of the Krakow Guild of Merchants. In the years 1922–1930 he was a senior of the organisation. Owing to him is the Guild fusion with Merchants and Trade Youth Association, the renewal of “Kupiec Polski” and the development of the local trade education. He was a member of the city and regional board of Christian Democrats. He contributed significantly to the activities of self-government: he was an alderman of Krakow in the years 1916–1924 and 1926–1931. In the period of commissary government in

Krakow (1924–26) he was a part of the Advisory Council of the government commissar. He was the initiator and proposer of many important resolutions (e.g. creation of Jaworzniki Communal Coal Mines, building of houses for workers’ families in the Dębniki district, building of the tomb at the Rakowicki cemetery for legionaries killed at Rokitna). He was authorised to sign economic deals on behalf of the Krakow Council. In 1926 he was the Christian Democrats and National Democrats candidate for the presidency of Krakow.

In the years 1923–27 he was a senator for the Krakow voivodship in the Polish Senate of the first term in lieu of the Krakow bishop prince Adam Stefan Sapieha. He was one of the most active senators, engaged in the work of treasury-budget committee; he was its rapporteur and then chairman.

After withdrawing from public life he popularised tourism in Małopolska.

He died in Krakow at the age of 82; he is buried at the Rakowicki cemetery.